

Haszna volna benne az uralkodónak még az is, hogy a német zsoldosnál sokkal könnyebben eltartható a nemzeti haderő.¹⁾

De még a hű Ampringen e remonstratiója sem használt. A dolgok mind czagányabb irányt vettek, az állapotok mind rosszabbra fordultak.

Erősen panaszkodik a kormányzó a következő évben újra, hogy a haditanács semmit nem hajt rá, hogy a katonaság kénye-kedve szerint nyomja a népet, mely házaít üresen hagyván, török ditióra száll. A kamarához s a hadi tanácshoz intézett, Magyarországot érdeklő udvari leiratokról és határozatokról a magyar kormány nem kap tudósítást; pedig — kérdi — hogyan viselje jól a rábizott ország gondját, ha efféle intézkedéseket vele nem is tudatnak? Az igazságszolgáltatás parlagon hever; octavaliák ember-emlékezet óta nem tartattak; a kir. tábla egy évben egyszer jő össze 14 napra s akkor se a fölbebezett pörök elintézése végett, úgy hogy ezek in infinitum fölszaporodtak s a kormány itt se tehet semmit. Sőt, hogy a miseria teljes legyen, a gubernium tagjai sem kapják fizetésüket, kilencz hó óta »jämmerlich stecken gelassen worden.«²⁾

Más is, nemcsak a különben független Ampringen, megúnta volna ez állapotokat. Nem csodálhatjuk, ha — mikor 1677-ben a pestis dühöngött országunkban — a német rend kifáradt nagymestere örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy kifelé fordíthatja, tisztességes ürügy alatt, szekere rúdját s végkép bucsút vón a fölfordult hazai világtól, a csaknem tönkre zaklatott magyar földtől, arra soha többé vissza nem térendő.

A zürzavar, az önkény, az erőszak itthon tovább is tartott. S igaz az, a mivel Pauler végzi Wesselényi s társai összeküvéséről írott munkáját, hogy csak a hazaszeretet menté meg Magyarországot a szolgák szomorú sorsától, csak ezen törött meg az önkényuralom ereje.

¹⁾ . . . per auctionem, loco paulatim extinctionis levis armaturae nationalis hungaricae, multo facilius sustentandae, quam Germanicae . . .

²⁾ Ampringen az uralkodóhoz sine dato, de 1676-ból. Ered. a bécsi titk. ltárban.

AZ

1683-IKI TÁBOROZÁS

TÖRTÉNETÉHEZ.

A KÉTSZÁZADOS ÉVFORDULAT ALKALMÁBÓL

HG. ESTERHÁZY PÁL NÁDOR

KIADATLAN RÉZIRATAI S LEVELEZÉSEI NYOMÁN

IRTA

THALY KÁLMÁN

R. TAG.

(Felolvasatott a II. osztály 1883. october 8-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

Mióta Bécs városa török ostrom alól lett felszabadulásának kétszázados évfordulóját a folyó évben ott is, Krakkóban is fénynyel ülték meg: divatba jött az 1683-ki hadjáratról értekezéseket, tanulmányokat írni s még nem ismert új történelmi adalékokat juttatni napfényre, a hol lehet. És méltán; az 1683-ik év a török uralom történetében forduló pont, végzetes határkő, a melytől az addig — még utolsó erőfeszítésében is — oly fönnhéjazó katonai nagyhatalomnak rohamos hanyatlása kezdődik. Igaz ugyan, hogy a győzedelmes keresztény fegyverek dicsőségét hirdető s a bécsi udvar kegyeinek tömjénező egykorú és közelkorú történetírók, és utánok az újabbkoriak, annyira kimeríték az idevonatkozó jelentősebb részletek, sőt adalékok közlését, hogy immár alig lehetni valami újat még a levéltárak rejtekeiben is. Mindazáltal alólírott elég szerencsés volt a Magyar Történelmi Társulat f. é. kirándulása alkalmával a Főmlgú Herczeg Esterházy-családnak előttünk főúri liberalitással megnyitott kis-martoni levéltárából ily adalékokat meríthetni. És ezek annál becsesebbek, mert a nagy hadjáratnak eddig legelhanyagoltabb részére: *a királyi magyar hadak 1683-iki létszámára, szervezetére, tábozására, eloszlásuk vagy Thökölyhez pártolásuk történetére* s ennek benső és külső okaira, különösen *a bécsi udvarnak a magyarokkal való elbánására* vetnek az eddiginél hívebb és szabatosabb világot. Mint magyar történetíróknak kétszeresen kötelességünk tehát, ezekre rámutatván, a nagy, döntő hadjáratot új oldalról visszatükröző e részleteket közzétenni.

Adalékainkat legtöbbnyire az ezen kir. magyar hadak főkapitányának: *hj. Esterházy Pál* nádornak 1683-ik évbeli eddig ismeretlen fogalmazatai, titkárainak följegyzései s néhány

hozzá írt fontos levél képezik. Ezek szétszórtan s az említett kirándulás idejéig teljesen rendezetlenül heverték vala, s azért kerülték ki a történetbúvárok figyelmét. Vannak még a kismartoni levéltárban az 1683-ik évre (valamint általában az 1680-as és —90-es évekre) vonatkozólag hg. Esterházy Páltól más nagyfontosságú irományok is: nevezetesen a nádornak Leopold császárhoz, a bécsi udvarhoz, állam-ministerekhez stb. intézett fölterjesztései s véleményadásai, fogalmazatok- és egykorú másolatokban, prothocollumokba még maga Pál nádor által bekötve s mind maig épségben megőrizve: »*Opiniones et Literae Principis Palatini Pauli Esterházy,*» etc. Ezeket azonban még id. Kovacsics Márton lemásoltatta volt, s a másolatok tőle a Nemzeti Múzeum kéziratárába kerülvén, már Szalay László (Magyarország Története V-ik köt.) s utána Horváth Mihály által részben fölhasználtattak. Mi tehát e nádori fölterjesztések- s véleményeket, mint immár ismertek- s főbb tartalmukra nézve történelmileg értékesítetteket mellőzzük, csak annyiban érintvén, a mennyiben a tárgyalási összefüggés kívánja; különben pedig szorítkozunk a nem e prothocollumokból, hanem eddig teljesen ismeretlen fasciculusokból kiválasztott 1683-ik évi nádori fogalmazatok s följegyzések, levelezések ismertetésére.

Midőn ezt tesszük: nem lehet czélünk az 1683-iki magyar táborozás szerves történetét megírni, — csak közlendő adatainkat kellőleg megértetni s e végből mintegy az események keretébe beilleszteni; nem másasztván el e közben a művelődés- és társadalom-történeti érdekű részletekre való figyelmetést is, ott a hol ily részletek előfordulnak.

Annak daczára, hogy a szultán Thököly Imrét már 1682. augusztus 10-kén kelt athnáméjával Felső-Magyarország urául, fejedelméül ismerte el, néki az uralkodói jelvényeket ünnepélyesen átadatta, s egyszersmind Kassa és Fülekek várak megvételeiben csapatokkal tetteleg segíté, — Leopold császár főtanácsosai a csak 1684-ben lejárandott vasvári békében bizakodva, még mindig reménykednek vala, hogy a porta legalább még az 1683-ik évben döntő háborút nem fog indítani. E reményben a császár a Thököly által 1683. január 13-kára hirdetett kassai országgyűlésen magát kir. biztossal képviseltette s a bujdosó vezér közbenjárását a portánál a béke ügyében elfogadá. A fegyverszünet a királyiak és fölkeltek közt a téli hónapokra megkötöttet. Azonban a nádor Esterházy Pál is megbízást vön: tanácskozzék a még híven maradt főurakkal a hazai véderő előteremtéséről, ha a háború a törökkel netalán kitörne. Ezek — legfőként dunántúliak és dunamellékiek — lelkesen ajánlák föl dandáraik kiállítását, melyeket a nádor 5000 emberre számított. ¹⁾

E közben megérkezék Konstantinápolyból a hír, hogy a szultán palotáján 1683. január 2-kán kitűzött boncsokok Magyarország felé lobognak. A háború meg volt üzenve, Drinápolynál roppant hadi erő gyülekezik vala, maga a nagyúr is táborba készült, s a dícsvágyó nagyvezér, a gögös Kara-Musztafa egyenesen Bécs elfoglalását tüzé ki vakmerő céljául.

Ekkor oszlott el a hályog a bécsi ministerek szemeiről, és kapkodtak mindenfelé bel- és külföldön, hadi nép és hadi szerek gyors előteremtése s szövetségesek megnyerése végett. Szerencsére, XIV. Lajos ez évben nem nyugtalankodott, s így a bajor és szász választó-fejedelem s még egy-pár német tartomány, martius 31-kén pedig maga a hős lengyel király Sobiesky III. János is véd- és dacszövetségre léphetett a császárral.

E szövetekezések örvendetes hírével igyekezett a nádor lelkesedést önteni a magyarországi vármegyék rendibe, minden kitelhető hadi készülődésre híván fel őket martius 18-ikán

¹⁾ A részletezést l. Szalaynál V. köt. 244—246. ll.

kelt meglehangú köriratában.¹⁾ Esterházy ez alapon arra számított, hogy a vármegyék és főurak dandáraiból — leg-többnyire tíz-tíz századból álló — *kilencz lovas*, és *öt gyalog-ezred* s a végbeli hadakból *három lovas* és *egy gyalog-ezred*, összesen tehát *tizennyolcz ezred* magyar haderővel fog, mint az ország főkapitánya, táborba szállhatni. Az ezredek így jelöltettek ki: 1) A vármegyék és urak hadaiból, lovas-regimentek: a nádoré, az országbíróé, gr. Esterházy Ferencz semptei kapitányé, gr. Batthyányi Ádám kanizsai vice-generálisé, b. Beresényi Miklós érsek-újvári és bányavidéki vice-generálisé, gr. Pálffy János pozsonyi főkapitányé, gr. Czobor Ádámé és b. Balassa Ádámé; gyalog-regimentek: gr. Zichy Pálé, Béltéky Pálé, gr. Széchy Péteré, gr. Erdődy Györggyé és b. Balassa Ádámé; 2) A bányavidéki végekből lovas-ezredek: b. Beresényi Miklósé, b. Koháry Imréné; gyalog-ezred: gr. Zichy Pálé; s a Kanizsa elleni végekből lovas-ezred: gr. Széchy Péteré. (L. a *Függelék*-ben I. sz. a. közlött tervezetet, melyről okunk van vélni, hogy az 1683. martius 18-iki nádori manifestummal egy időben kelt, vagy azt még megelőzte.)

E hadakból, a nádornak sajátkezű följegyzése szerint (II. sz.), 1683. martius 24-kén mintegy nyolczadfél ezer ember, úgymint 5100 lovas és 2210 gyalog vitéz már tényleg együtt volt, leginkább az Alsó-Vág jobbpartján elhelyezve, b. Beresényi Miklósnak, a bányavidéki és Érsek-Újvár elleni végek altábornokának vezénylete alatt. A kezdet tehát elég gyorsan és jól meg vala téve, — csakhogy e csapatok derekát és javát a különben is folytonosan fegyverben tartott végbeliek tevék; nevezetesen Beresényinek 1300, gr. Esterházy János győri altábornoknak 1500, Batthyányi Ádám kanizsai altábornoknak 700, és gr. Esterházy Ferencz semptei kapitánynak 500 embere. A halhatatlan emlékü hős és költő gr. Zrínyi Miklós fia, gr. Zrínyi Ádám is táborra vezetett 100 lovast, 100 gyalogot, — saját dandárát.

Az ezen tetteges létszámot részletező kimutatás végéhez a nádor még holmi szám-adatokat vetett oda a még remélhető hadakról; melyek közül az egyik, 17,100-at jelző számtétel

¹⁾ Opiniones et Literae P. P. Esterházy.

alkalmasint a tervezett 18 ezred állományának összegét fogja jelenteni. Volt ugyanis oly ezred (a Koháryé), mely kilencz, olyan (a Pálffyé), mely nyolcz, sőt kettő (a Czoboré és Erdődyé) olyan is, mely csak hét-hét századból lesz vala alakítandó. (L. I. sz. a.) E hiányzó kilencz századot a 18,000-ból levonva, kijő a 17,100 mint tervezett tetteges létszám, s így a nádor két rendbeli projectatiója teljesen összevág.

Nem mindennapi érdekű ezekkel szemben a III. sz. a. közlött kettős följegyzés, szintén Esterházy sajátkezű írása. Az első a török szultán támadó hadi erejének, melyet t. i. Magyarországra, illetőleg Bécs ellen táborba szállíthat, számok szerint való részletes fölvetése. Mennyire jól volt értesülve a nádor, mutatják e specificatió számtételei s azok össze-sége; a történetírók ugyanis Kara-Musztafának 1683-ban a Dráván áthozott összes haderejét, a tatárok, erdélyiek, moldvaiak és havaselveiek beszámításával, de Thököly csapatai nélkül, 248 vagy kerekszámban 250 ezerre teszik: s Esterházy Pál adataiból kevés híján ugyan ez a szám, 247 ezer ember jő ki.

Minthogy a nádor még a drinápolyi táborról (»in Adrianopoli haeret exercitus«) beszél: fölvetése martius 31-ike előtt, vagy legalább a török tábor megindulása után nem sok idővel kelt.

Esterházy az óriási török erő e fölszámolásához furesa kis verses »*recipés*« csatol: mint lehet és kell a nagyúr e rettenetes hadáradatát visszaverni? A Francia-, Spanyol- és Olaszországra, Velenczére, Hollandra s általában a kül-államokra vonatkozó czélzatok még csak megjárják: hanem az első s második pont, hogy »*Magyarország szabadságát*« (a mint azt t. i. Leopold és tanácsosai respectálták,) *nem kell javítani*, (»non autem reformanda libertas in Hungaria,«) továbbá, hogy a cs. kir. hadsereg számára valami német birodalmi fejedelem szemelendő ki fővezérül, — már egy magyar nádorispántól valóban kissé különös »*jó tanács*«.« Jellemző az is, hogy a külhatalmak közül, melyekre támaszkodni kell, épen *Lenygelország* maradt ki, melynek pedig, tudvalevőleg, a bécsi nagydiadal oroszlánrészét lehetett köszönni. Végre, a földművelésnek hazánkban akkori elpusztúlt, elhanyagolt állapotát mutatja a hetedik pont, a mely szerint a császári tábort gabo-

nával Csehország volt ellátandó, — Magyarország csak vágómarhával és szénával.

Ápril elején a nádor rendes havi zsold fizetését ígérte meg s valamit a magáéból előlegezve, ki is fizetett a végbeli és egyéb táborba gyűlt magyar hadaknak, — azután még nagyobb buzdításul maga is a táborba kiszállta velök. Ezt megelőzően sajátkezűleg összeírta udvarnépének, a közülök táborba is elviendőknek számát s »az táborban való szükséges dolgok« jegyzékét. (IV. sz.) E művelődés-történelmileg nagyon érdekes lajstromból némi képét nyerjük egy magyar nádori udvarnak a XVII-ik században, — ámbár ennél a Wesselényi, Esterházy Miklós s Thurzó nádorok udvarai alighanem népe-sebbségben s fényűzőbbek valának.

Pál úr ugyanis, rengeteg vagyona daczára, egy kissé takarékosan élt. Mindazáltal, a nádori méltóságot szeme előtt viselvén, még ő is öt nemes urat mint »udvari főembert« (köztük egy Bezerédyt, egy Zsibriket, egy Patacsicsot,) a nagyságú irodai teendők elintézésére hat titkárt, (köztük a később udv. cancellári tanácsossá, majd kir. személynökké lett Hunyady Lászlót s Nedezky Sándort, Rákóczi fejedelem későbbi residensét Nagy-Péter czárnál;) továbbá jeles családokbeli öt étkefogót és hét nemes apródot tartott udvarában. Az előbbiek közt a Bessenyei, Káldy, Kéry, Komáromy, s az utóbbiak közt a Csebi, Pogány, Madách, Rimanóczy családok ifjait találjuk. A nádornénak (gr. Thököly Éva) udvari cselédsége csak egy udvarmesternőféle »öreg-asszonyból,« négy komornából, két inasból, két mosóból, összesen kilencz személyből állott, — a mi bizony a nagy hírű gr. Széchy Mária korábbi nádorné murányi pompás és népes udvarához képest nagyon szerény környezetet vala.

Különös említést érdemelnek azonban a nádor aránylag nagyszámú udvari zenészei, összesen huszonhatan. Esterházy Pál, mint tudjuk, ura Lipót császár példájára, szenvedélyes zenekedvelő, sőt maga is egyházi zeneköltő volt, az 1711-ben Bécsben kiadott »Harmonia Coelestis« szerzője.¹⁾ Zenekara

¹⁾ L. Bartalus István ily című akadémiai értekezését: »Adalékok a magyar zene történetéhez. Bakfark Bálint és Esterházy Pál egyházi zene-költeményei.« Budapest, 1882. Kiadja a m. tud. Akadémia.

kettős: egy egyházi és egy világi vala; amaz nyolcz tagból állt s a kis-martoni várkapolna chorusát látta el. Emez pedig, t. i. a világi zenekar, mely a nádor lakomáin hallatta magát, s urát — legalább rész szerint — a táborba is követé, tizenöt tagot számlált, köztük egy Gergely nevű magyar hegedűst, egy magyar czimbalmost, három lengyel sípost, hat magyar és négy német rézkürtöst. Ezekhez járul vala még egy udvari rézdobos és két magyar tárogató-sípos, kik tábori menetek alkalmával a nádor dandára előtt járván lóháton, felváltva hallatták hangszereik harezias zengését.

Esterházy Pál nádor XVII-ik századi zenekarának, — a Haydn-féle kis-martoni, európai hírű kitűnő zenekar elődének — a főntebbiekben ismertetett szervezete, a magyar zene történelméhez nem érdektelen adalékul szolgálhat.

A zenén kívül még egy más művészeti ág: a festészet is képviselve volt a nádor udvarában, igaz, hogy csak egyetlen (meg nem nevezett) »képíró« által. Ez is a »mesteremberek« osztályában — bár azok élén — említettik; s ha a Fraknóvári hírhedt, részben rettenetes képek tőle származnak: akkor valóban csak »mesterember« volt. Talán a nádorné asszonyai között felsorolt »gyöngyfűzőné« a műhímezés terén nagyobb művész vala; legalább gr. Thököly Évának a fraknai kincstárban őrzött némely gyönyörű hímzetű ruhadarabjai ezen következtetést engedik.

A többi cselédség: tálnok s pohárnok, szabó, szíjgyártó, kovács 1—1, szakács 3, kukta 2, csatlós 2, kocsis, fullajtár 4—4, lovász 8, palotás 20, — egy magyar nádorispánnak épenséggel nem sok, sőt nagyon szűkre szabott létszámú. Esterházy Pál hg. udvarnépe és cselédsége, saját följegyzése szerint mindössze 107 főre rugott, tehát vagy 50 személylyel kevesebbre, mint a mennyit II. Rákóczi Ferencz fejedelem, még mint magánéletet élő fiatal herceg tartott vala.¹⁾ Igaz, hogy a Rákóczi-ház óriási vagyona még az Esterházy hercegeket is jóval fölülmúlá.

¹⁾ L. Thaly Kálmán: »II. Rákóczi Ferencz ifjúsága,« Pozsony, 1882. II-ik kiadás, 250—258 l.

Midőn Esterházy 1683. aprílban táborba szálla: főntebb ismertetett udvarnépének mintegy felét, kerekszámban 50 személyt vitt el magával. Tábori készletei is nem valami bőveek és fényesek; úgymint: saját hintója s még egy hintószekér, egy konyhakocsi, három társzekér, hat vezeték-paripa, nyolcz sátor s ezekhez tábori asztalok, székek, egy vasas ágy, egy »apparentomos láda«, egy spanyol fal és kamara-szék. Az »apparentomos láda« és »spanisi bont« (Spanische Wand) között említetik még, mint táborban is szükséges házi bútort, egy — *franciscánus barát*.

A zenészek közül a 3 lengyel sipost, 4 trombitást s a rézdobost volt magával viendő, s azonkívül — természetesen — az »udvari sereg« és »palotások« élére a két tárogatóst.

Leopoldnak april havában 60 ezer embere állott harezkészen, melyből a mintegy 33 ezeret számláló főszereg Lothringeni Károly herczeg vezérlete alatt Pozsony előtt, a köpcsényi mezőn táborozik vala. 56 ágyúval. Schultz és Carafa tábornokok 8000 némettel Thököly mozdulataira vigyázók, a Felső-Vágnál Zsolna és Trencsény táján állottak, kikhez még harmadfél ezer lengyel esatlakozók Lubomirszky herczeggel, Sobiesky király előhadaiból. Ötezer emberrel a horvát bán a tengerpartot s a Szávát, más ötezerrel gr. Herberstein a Muraközben Stýria bejáratait, gr. Batthányi Kristóf és Ádám hatezer magyarral a Rábavonalat Kőrmend és Győr között őrizték. Néhány ezer ember tartalékul a stájer, osztrák és morva határokon vala elhelyezve, — végre a török kézen lévő Érsek-Újvár hatalmas erődjével szemben fekvő nagyfontosságú katonai posztó: az *Alsó-Vágvonal* őrizete a magyar hadak zömére volt bízva.

Ezeknek balszárnya a Schultz-féle hadosztály jobbszárnyával a még mindig épülő, de már jól megerősített s lelyör-ségelt Leopoldváránál érintkezék; míg jobbszárnyuk széle Komárom várára s illetőleg a gútai földsáncra, közepük pedig főtáborukkal Sempte — vagy Sente — várára támaszkodék. Ezen utóbbi hely s Szered közt a Vágon hídjok volt, melyen át a még királyiak által bírt Nyitra, Szent-Benedek, Léva, Kékkő várakkal és végekkel tartották fenn a közlekedést. E Vág-melléki tábor — mely a nádor, vagy távollétében id. b. Bercsényi Mik-

lós tábornok parancsnoksága alatt álla, — 1683. april végén, május elején meghaladta a 9000 főnyi létszámot, a mennyiben Esterházynek tüzetes kimutatása szerint 6713 lovas és 2515 gyalog vitézt számlált, melyhez még Trencsény vármegye, az esztergomi érsek és káptalan dandárai óránként érkezendők valának. Úgy szintén a győri, nyitrai, veszprémi és váci püspökök bandériumai is hátra voltak még. (L. V. és VI. sz. a.) Melyekkel az állomány bizonyára megközelíté a 12 ezeret.¹⁾ És így a Batthyányiak 6000 dunántúli vitézét idetudva: a nádor által projectált 17—18,000 magyar katonaság s hajdúság csakugyan tényleg kiállított, és pedig rövid idő alatt s az országnak a királyi párt hatalma alatt levő, aránylag kis részéből.

Senkisem tehet ennélfogva jogos szemrehányást a Lipót király hűségében megmaradt magyarságnak, hogy a török elleni erőfeszítésben mindon töle telhető áldozattal meg ne tette volna kötelességét. Ellenkezőleg, mint látni fogjuk: Lipót s kormánya, főként a cs. k. haditanács vádolható kötelességmúlással Magyarország megoltalmazásában, — vagy inkább ennek meg sem kísérletéért.

A május elején Sempténél megszemlélt kir. magyar tábornok Pozsony vármegye és a gr. Pálffy dandárai 1910 lovassal és 1200 gyaloggal, Nyitra vármegye 1000—1000 lovassal és gyaloggal, a nádor 1089 lovassal, 315 gyaloggal, — Bercsényi pedig 11 század, vagyis 1162 főnyi harezdedett végbeli lovas vitézzel szaporítá. A nádor testvéröccse gr. Esterházy Ferencz alatt is 792, s Koháry Imre alatt 657 huszár gyűlt zászlók alá. (L. V. sz.) A VI. sz. kimutatás szerint a nádor közvetlen parancsnoksága alatt magyar tábor, az esztergomi érsek és káptalan időközben bevonult három esquadronjával együtt 58 lovas és 34 gyalog-századból állott, melyhez vezényelve volt még a köpcsényi főtáborról gr. Pálffy Károly tábornok alatt két reguláris dragonyos-ezred, a Castelli és Herbeville-félék, végre két horvát regiment: gr. Kéry és Ladron.

¹⁾ Magát Trencsény vármegye dandárát, Pozsonyhoz és Nyitrához arányítva, vagy másfél ezer emberre kell tennünk.

Ekként az Alsó-Vág mentén, Érsek-Újvárral szemben elég tekintélyes haderő foglal vala állást.

Hogy Esterházy Pál és Beresényi, mint fő- és alparancsnokok, mily szigorú katonai fegyelemben igyekezének e csapatokat tartani: érdekesen jellemzik a VII. és VIII. sz. a. közlött magyar nyelvű hadi törvények és tábori rendtartási szabályzatok, melyek egyike a nádornak sajátkezű fogalmazata. II. Rákóczi Ferencztől — ki a katonai fegyelem megszoktatására s szoros megtartására a nemzeti hadesapatok között, úgy nemkülönb a hadsereg-szervezetre oly nagy gondot fordított s e tekintetben idegen, főként francia minták után indult, — számos kitűnő becsű s terjedelmes hadi reglement-t birunk; ¹⁾ a Thököly-korszakból azonban alig maradt fenn e nemben valami magyar nyelvű dolgozat. Méltónak ítéljük tehát a nádornak jelen két katonai szabályzatát, valamint a fraknai várnagy számára 1683. május 15-kén kiadott hasonló természetű várvédelmi utasítását, (IX. sz.) mint valódi ritkaságokat s irodalomtörténeti érdekekkel is bírókat, e helyütt napfényre juttatni. Mindhárom szabályzatot, különösen a bennök kimért katonai büntetések fokozatait, a legkérelhetlenebb, — sokszor majdnem barbár kegyetlenségig menő szigor szelleme vonul át. Megjegyzendő azonban, hogy mind ez inkább elrettentő fenyegetés volt; mert az ily drákói articulusok a valóságban — a történelem tanúsága szerint — csak ritka esetekben hajtottak végre, s legtöbbször szelidítve. Mindazáltal a karóba vonatásokra — leginkább kémeknél — e korból a magyar táborokban is elég példa van. De, hogy pl. valakire káromkodásért háromszáz pálczát (!!) vágtak volna, (VII. sz. 1. §.), arra egyetlen esetet sem tudunk.

A párviadalok kezdőt a 12. §. halálos büntetéssel sújtja; ismerünk is reá példát (a Rákóczi-korból,) hogy halálos végű párbajért az illetőre a főbelövetés hadiszékileg kimondatott, — de végre nem hajtották, a fejedelem megkegyelmezett; s minden valószínűség szerint így volt ez a nádor táborában is.

¹⁾ L. ezeknek bővebb ismertetését tőlem a »Ludovika Akadémia Közölnye« 1876-ik évi folyamának XI. és XII-ik füzetében.

A jelen katonai szabályzatok mellett találtunk a kis-martoni levéltárban egy, szintén Pál nádor maga kezével fogalmazott »Hadi törvények s rendtartás« című, 12. cikkből álló 1682-ik évi reglement-t is, mely — tán az idők kevésbé veszélyes jellegű mivoltához képest, — az 1683-ikiaknál sokban enyhébb, szelidebb szellemű. ¹⁾

¹⁾ Összehasonlítás czéljából, im ide iktatjuk:

Hadi törvények s rendtartás. 1682.

1. Az isteni főjelmet ki-ki előtte tartván, őrizze minden czégérés vétkektől, szitkoktól magát, — s tisztviselőjének szavát fogadja, s csak parancsalotihoz tartsa magát, mért egyébképpen érdeme szerint büntetik meg.

2. Az tisztok tartásák fenyétékben alattokvalóit, sohol rendetlenséget, kártételt ne engedjenek tenni az szegénységen.

3. Az tisztok híre nélkül senki az zászló alul ki ne menjen, s az

4. Valaki az ellenség közzé avagy máshová szökik s megtalált tisztok is ne bocsássák el derék ok nélkül alattokvalóit, nagy büntetés alatt.

tük: élete vész el.

5. Egymás közt való vagdalkozásnak s fegyverkedésnek, élete vagy keze veszése alatt ki-ki hagyjon békét.

6. Minden este s reggel imádság legyen midőn az dobot megütik; erre peng azután esendességben legyen minden ember, kemény büntetés alatt.

7. Főlöttébbvaló szekerek s más akadályok nélkül nagy büntetés alatt el legyenek, elég lévén kevés szekér is az seregek száma szerint, melyet az főtisztek rendelnek.

8. Tisztviselője ellen senki ne zúgolódjék s fegyvert élete veszése alatt ne fogjon.

9. Mind az menetben, mind peng az állásban az rendet meg ne bontsák, hanem parancsalatjuk szerint viseljék magokat, egyébképpen megbüntettetnek.

10. Az szekerek mellett két vagy legfőljebb három embernél több ne menjen egy-egy seregből az zászló alul, nagy büntetés alatt.

11. Az szekerek között is tolyongás, veszekedés ne legyen, s az másikát az útból ki ne taszigálja; hanem az mint az seregek fognak járnai hasonló rendet tartsanak a szekerek is.

12. Egy szóval, mindenekben úgy alkalmaztassák magokat, hogy egy értelemben s szeretetben ólvén s egymást megböcsölvén, Istent segítségül híván: egy szívvel-lélekkel fíradozzanak Kegyelmes Királyunk s szegény Hazánk szolgálatjában, s ha Isten szerencsével áld meg bennünket: azért háladó szívvel legyen ki-ki, s el ne bizza magát, hanem alázottsággal vegye Isten ő szent Főlsége ingyen való malasztját.

Míg a Vág-melléki magyar hadosztály ily rendtartással szervezkednék és gyülekeznék: a Bécsből a köpcsényi táborra és Pozsonyba rándult Leopold császár elnöklete alatt május 8-kán tartott hadi tanács Esztergom vívását határozá el, Lotharingi Károly táborával, a nagy török erő megérkeztéig. A magyar hadak ezalatt a Vág mellől Érsek-Újvárt tartandják sakkban.

Ehhez képest Károly herceg május 11-kén megindult Komáromhoz, de megfoghatatlan lassúsággal csak 26-kán érkezett Tata mellé, hol táborba szálla; és miután 31-kén a lovassággal Esztergomot megkémlelé: a hely fekvése, a visszavonulás esetén végzetessé válható számos hegyszorulat, de főként a budai vezér hadainak közelsége, — a terv abbanhagyására bírta őt. Visszaíndult tehát Komáromba, inkább Újvár vívását kísérleendő meg, melyet június 5-kén körül is táborolt.

Esterházyt s véle a magyar urakat, — kik mindnyájan a mellett voltak, hogy az Újvárnál gyöngébb erősségű, de e közt és Buda között fekvő s a Duna kulcsát képező Esztergomot kell mindenekelőtt elfoglalni, — ez a hosszas késlekedés s kapkodás igen lehangoló s bizalmatlanná tevő a fővezérlet iránt. A nádor valamint máskor, úgy most sem késett ez elkedvetlenedést kifejezni az udvarhoz intézett fölterjesztéseiben. Ámde ő beszélhetett, remonstrálhatott: hosszas közpályája bizonyítja, hogy — ha a leghasznosabbat tanácsolta is, — *sohasem hallgattak veá Bécsben.* És az ország szerencsétlenségére, Esterházy Pál annyira aulicus szellemű, annyira erélytelen s túl-loyalis volt, hogy saját és nemzete akaratának — ez utóbbinak romlására — sohasem bírt érvényt szerezni; sőt a bécsi urak irányadó czélzataiba, mintegy kényszerűségbe, elvégre is belétörődvén, engedte magát az áradat által sodortatni. Ekként az ő szava, az ő személye nemcsak hogy Bécsben vesztette el minden politikai súlyát, — de honfitársai előtt sem örvendett több tekintélynek, mint a mennyit számára születése és tömördek vagyona biztosított. Mi másként vala mindez atyja Esterházy Miklós nádorispán korában! . . . .

Ezalatt a nagy török táborral immár Eszékhez érkezett Kara-Musztafa június 10-kén ünnepélyesen fogadta Thökölyt,

tanácskozott vele; Thököly Leopoldnak felmondá a fegyverszünetet, s a nagyvezér átlépven a Drávát, dárdai táborából kiáltványt intézett a magyarok-, főként a dunántúliakhoz, kíméletről s szabadságaik épségben tartásáról biztosítva őket, ha Thökölyhöz hajlanak; ellenkező esetben tüzrel-vassal ki fognak irtatni.

Most Lothringeni Károly, az ellenség közeledésének hírére hanyatthomlok abbanhagyá Érsek-Újvár alig fogamatba vett ostromát s június 8-ika éjjelén hadaival a vizek közé: a Csalló- és Tóközbe vonult. E futásnak is beillő visszavonulás, előbb Esztergom, most Újvár vívásának csúfos félbenszakasztása, a magyarokat véghetetlenül elkeseríté. Zúgolódtak, nyíltan panaszkodának, hogy az idegen hadakat nem segítségre, nem komoly harezi munkára: hanem a földnépének kiélésére, elpusztítására hozták az országba. A nádor június 18-kán a semptei táborról Leopoldhoz intézett fölterjesztésében híven tolmácsolá honfitársainak méltán elkeseredett, háborgó hangulatát s mély aggodalmát fejezte ki. ¹⁾

Hiába. Midőn Kara-Musztafa hadai áradatként özönlék el Somogy, Zala, Veszprém, Fejér, Komárom vármegyéket, s a Thököly kuruczaitól kalaúzott gyors tatár lovasság már a Rábán át Austria határáig barangolt, dúlva, égetve mindent, a mi nem hódolt, — s a rettenetes bódult félelembé, zavarba esett országgrész lakosai *egyremásra folyamodnak vala a nádorhoz oltalomért s hogy mi tevék legyenek?* Ekkor a császári fővezér, — Esterházy és az összes magyarok csodálkozására, megbotránkozására: egy kardesapás nélkül feladván a harcra kész Magyarországot, egyszerre csak megindul lovasságával a Rábától s gyalogságával és tüzérségével a Csallóközből, és a török lovasságtól ugyancsak csipdeztetve, július 4-kén Köpcsényhez, 8-kán Petronellhoz, Fischamenthez húzódik. Károly herceg az országból való e képtelen kitarodását, Esterházy kétségbeesett fakgatásaira azzal indokolá, hogy »ő neki a cs. k. főhadi tanácstól parancsa van mindenekelőtt az *örökös tartományok oltalmára és a hadak épségben tartására ügyelni.*»

¹⁾ Opiniones et Literae P. P. Esterházy.

A harmadfél százezernyi roppant török erő által előzőn lőtt dunántúli országrészt tehát a császári udvar hatalmasai lelkiismeretlenül ott hagyták a veszedelem torkában, s védtelenül, tétlenül engedték odaveszni. A legalább nyúgoti részeiben még virágzó, áldott földű, sűrű népességű országrész szerencséjére, Thököly Imre *gr. Barkóczy Ferenczet, Szepessy Pált és Szalay Pált* még Eszéknél teljhatalmú biztosaiképen hagyá 800 főnyi kísérettel a nagyvezér oldalánál; kik is mindenütt a török előljáró táborral nyomúlván, — a Thökölynek meghódoló főurak, nemesség, városok és lakosság megmaradására oltalomleveleket osztának, miután a hűségesküt tőlük fölvtették. Így, és ő általok menekült meg a tartomány a végpusztulástól; mert a cs. hadak által farkas kaszára hagyott dunántúli lakosság, élete és vagyona megmentése végett sietett Thökölynek hódolni, és a törökök a »kurucz király« biztosainak oltalomleveleit tiszteletben tartották. Maga Soprony városa is, megmaradást keresve, kitára kapuit Thököly biztosai előtt, kik aztán e városban fogadták az ország főurai, nemessége hódolati esküjét s szervezték a közigazgatást, insurrectiót, fejedelmi urok részére.

Egymásután jelentkezének nálok az egész ország e fenékkal fölfordult állapotában és hódolának Thökölynek, dandáraikkal és nagyszámú nemességgel, a legelőkelőbb magnások: mint *gr. Draskovich Miklós* országbíró; Német-Újvár örökös ura *gr. Batthyányi Kristóf* főpobárnokmester és dunántúli főkapitány, fiával *Ádám* altábornokkal; *gr. Széchy Péter* vasi főispán; *gr. Nádasdy Ferencz, István és Tamás*, az 1671-iki vértanú országbíró fiai; *b. Viczay Ádám*, *b. Nagy Ferencz* altábornok, *b. Sárkány János és Miklós*, az ákosháziakból; s velök a *Festetics*, a Szarvaskendi *Zsibrik*, a Salamonfai *Ráttky*, a *Nedeczky*, Felső-Büki *Nagy*, *Torkos*, *Armpruster*, *Gombosy* stb. előkelő nemes családbeliek. (L. XI. sz. a.) Sőt némely kútfők szerint *gr. Zrínyi Ádám* is hűséget esküdött Thökölynek, ámbár az ő neve az általunk közlött — különben épen nem teljes — nádori listában nem foglaltatik.

Kétség nem fér azonban hozzá, hogy mind ezek, mind Soprony, Kőszeg, Ruszt, Kis-Martton, stb. városok polgárai

csakis életök, családjaik és vagyonuk megmentése végett, a cs. kir. hadaktól teljesen cserben hagyatva, kényszerülének meghódolni, idők fordultáig.

A Thökölyhöz hajlott túl a dunai főurak közül tán egyedül az országbíró *gr. Draskovich Miklós*nak; a lefejezett Nádasdy Ferencz vejének szívében lappangott némi forradalmi szikra és a bécsi udvar elleni rejtett bosszuvágy. Nagyérdekű ama levél, melyet ő 1683. július 22-kén Locsmándról Thököly biztosaihoz intézett.¹⁾ Draskovich még az ország régi határait is helyre akarja állítani s Austria és Stýria némely részeinek Magyarországhoz kapcsolására gondol: »Mivel úgy értem — írja Barkóczyéknak, — hogy némely Stýriában és Austriában lévő lakosok is, minekelőtte végső veszedelmekre s pusztításokra jutnának, fejet hajtván, hűséget az Máltóságos Fejedelemlhez kívánnák megmutatni; jóllehet talám nincsen az Kglmetek instructiójában, hogy azoknak hűséget acceptálhatná, mindazáltal intimálnom akartam Kglmeteknek; netalántán Kglmetek Magyarországot csak a Lajta vizéig gondolja lenni, — azt pedigben régente Fisse (Fischa) nevű víz választotta el, az mely följebb lévén az Lajta vizénél, Magyarországnak meghódulásával egész azon Fisse vizéig lévő helységeknek hűségek is acceptáltathatik.« Föl kell tehát venni tőlök a hódolati esküt s úgy végezni velök, »hogy ezután minden esztendőben Magyarországnak segítségire bizonyos quantumot fizessenek.«

Batthyányi Kristóf főpobárnok pedig csapatait Thököly hívségére esketvén, altábornokával Nagy Ferenczcel a Lápines víze mellé a stájer határokra küldé, a hol ezek ugyancsak verekedtek a németekkel. Új adatokat tartalmaz e grófnak Német-Újvárból 1683. aug. 25-kén Thököly biztosai egyikéhez Szalay Pálhoz Sopronyba írott im e levele: »Tegnap itt a Lápines víze mellett micsoda casus történt a németekkel? ezen Vice-Generális Nagy Ferencz Uram levelébül, mely csak most érkezett, meg fogja érteni Kglmed. Ma, ezen levélnek érkezése előtt hozzám is rosszabb híre jött ezen dolognak; kire

¹⁾ L. általunk a Századok 1872-ik évi folyamában az eredetiről kiadva, 484—487. l.

nézve, hogyha arra felé is másképpen való rossz híret vinnék, azért akartam tudósítanom Kglmedet, hogy Kglmetek tudhassa: miben legyen a dolog? Az törökökben is szintén most érkezik ismét ezerig s az elveszett népet is mindenfelől térítetem, a ki fegyveresebb. — *Az minemű segítségért a Hatalmas Vezérhez elküldöttem, annak elérkezése mindazáltal ugyan kívántatik, s kérem is Kglmedet, hogy Kglmed maga is admaturalásában fáradozni ne nehezteljen, hogy periculum nélkül lehessen ez a darab föld.*¹⁾

Íme, Lipót császár tanácsosainak Magyarország iránt való perfidiája s hadvezéreinek védelmi kötelelességmúlásztása így tette kuruczokká, így tette a porta szövetségeseivé még a Batthyányiakat, Draskovichokat, Nádasdyakat is!

Mialatt Kara-Musztafa hadai a Dunántúlt könnyűszerrel, rohamosan elhódították s Lothringeni Károly a Rábától és Csallóközből megkezdé hátrálását az osztrák határok felé: egyszersmind a nádor és a Vág-melléki magyar hadak mellé rendelve volt két dragonyos és két horvát ezredet is maga után vezénylél, ezzel mintegy készakarva nyitván meg az utat a Felső-Magyarországból szintén előnyomuló Thököly dandárai előtt.

A kijátszott, magára hagyott nádor és a vele lévő királypárti főurak s hadcsapatok elkeseredése nem ismert határt. Látták, hogy az udvar csak az osztrák tartományok védelmére fordítja minden igyekezetét, őket ott hagyá kordélyra a veszedelem kapujában, ép úgy, mint a túl a dunaiakat. Június 30-kán Semptéről kelt fölterjesztésében keservesen panaszkodik e miatt a nádor Lipót királynak: » . . . Én itt állok katonaság nélkül, az ellenség előtt; mert a dunántúliak látván, hogy szülőföldjük odavész, siettek családjaik, vagyonuk megmentésére, a *dunáninneniek pedig hasonló sorsot várhatván magokra, elszélednek . . .* Pozsony és a Pozsonyban őrzött szent korona a legnagyobb veszedelemben forog. Könyörög tehát ezen országrész lakossága általam mint nádor és közbenjáró által Fölségednek: méltóztassék neki tudtára adni, *mitévők legyenek*

¹⁾ Aláírva: *Comes Christophorus Batthyány*, m. p. (Egykorú másolat gyűjteményemben.)

e végveszélyben? s ha képes-e Fölséged a lakosokat megoltalmazni, vagy sem? Ha igen, úgy mihamarabbi oltalomért esedeznek: mert az ellenség küszöbünkön áll s már-már reánk tör, eltapos bennünket; ha pedig nem: *akkor ne vegye nekik Fölséged rossz néven, ha az időkhöz szabván magokat s a követelesség tanácsára hallgatván, magok, nejéik és gyermekeik megmaradásáról gondot viselendük.* — *Thököly hatalmának hódolmat.* — Ő részéről nem fog »Bál előtt tédet hajtani,« de ne kívánja a király, hogy megfelelő haderő nélkül állván, a nádori méltóság csúfjára elfogassa magát; ha tehát segédesapatokat nem küldhet: *hatalmazza fel őt a távozásra.*¹⁾

Úgy látszik, a válasz ily értelemben hangzott; mert Esterházy Pál, a megriadt és bomló félben levő semptei tábor parancsnokságát július első napjaiban egy saját fogalmazatú hadi »*Edictum*«-mal (l. X. sz. a.) *b. Bercsényi Miklós* vice-generálisra ruháztván, — ő maga Pozsonyba sietett. Ennek várából Szent-István koronáját magával vivé Bécsbe, hol őt július 7-kén találjuk; de a Linczbe, Passauba menekült császárt már ott nem érte. S a nádor, miután a fenekestől felfordult s csak saját védelmére gondoló Bécsben Magyarországra nézve semmi vigasztalót ki nem eszközölhete, sőt megtudá, hogy a Trencsényi táján őrt álló Schultz-Carafa-féle cs. kir. hadosztály is Szilézia és Morva határait visszahúzódní utasított, — haza meneküle családi fészkebe: az osztrák széleken a hegyek közt félreeső, erős Fraknó várába. De Soprony, Kis-Martón meghódolása után már itt sem vélvén biztosságban magát, nejével, gyermekeivel Ausztriába Német-Újhelyre, majd innét uralkodója után Passauba bujdosott.

Mi történt tovább a Vág-vonalon? *Bercsényinek* Esterházyhoz intézett levele (l. XII. sz. a.) elmondja.

A cs. hadak harez nélkül kitakarodása, Thökölynek tekintélyes kurucz-török erővel való közelgése s a túl a dunai állapotok közbejötte által előidézett hangulatra nézve jellemző, hogy Pozsony vármegye rendei már július 1-jén Bazinban tartott közgyűlésükből előre bejelenték hódolatukat Felső-Magyar-

¹⁾ *Opiniones et Literae P. P. Esterházy.*

ország fejedelmének; hasonlót tőn számos főúr, a kiknek jószágai leginkább fenyegetve valának; a kékkői, szent-benedeki, lévai helyőrségek pedig elhagyatva látván magokat, a segítség minden reménye nélkül, — váraikat pusztán hagyták a 30,000 harczos élén nyomuló Thököly előtt, és vagy szerteoszlanak, vagy magok is a fejedelem táborához szegődtek.

A császáriak az egész vonalon az örökös tartományokba hátrálának, s nagy izgalom, bódulás, rettegés járt mindenütt Thököly táborai előtt. A kath. főpapság s jezsuiták reszketve, az elnyomott protestánsok viszont örömmel várták őt, mint szabadítójukat. Az egész északnyugati országrész felfordult, tanácstalan, zsbongó állapotban vala.

Bercsényi Miklós tábornok, — a Bethlen Gábor idejében Erdélyből buzgó katholicusságáért kibujdosni kényszerült s 1639-ben Csehországban a svédek ellen Ferdinánd magyar hadai élén elesett b. Bercsényi Imre fia, — ki maga is Leopoldot kora ifjúságától fogva törhetetlen hűséggel és vitézséggel szolgálá, s a kire most a kritikus helyzet egész súlyával nehezült: Bercsényi Miklós mind e föntebb vázolt körülmények daczára elhatározá, hogy a Vág-vonalon a még megmaradt kir. magyar hadakkal helyt áll és bátran szembe várja Thökölyt; avagy, ha úgy rendeltetnék, a cs. kir. hadsereget az örökös tartományokba is követi.

Ezen erős eltökéléséhez képest, — melyre főként ingathatlan kötelességérzete vivé, — mindjárt a nádor eltávozása utáni napokban hadsorokba állítá a semptei táboron a vitézlő rendet, s a tiszteket és katonaságot lelkes beszédben arra intette, *»hogy ő Főlségéhez való hűségünket megtartván, legyenek oly készen, hogy az mikor és hová kívántatik, parancsolatunk érkezvén, mehessünk.«* (L. XII. sz.) Azonban a tisztek és a seregek választottjai, — minthogy a németektől lett csúfos cserben hagyatás fölötti keserűségük s méltó bosszankodásuk közepette, a Thökölyhez hajló közhangulat immár e hadak többségére is elragadt, — rövid tanácskozás után kijelenték válaszképen vezérok előtt, *»hogy confusióban lévén már is ez az föld, és az nyílvánvaló veszedelem előttünk lévén, — azon kell mindeneknek szorgalmatoskodni és gondolkodni: feleségivel, gyermekivel hová legyenek?«* (U. o.)

Szóval, nem harez, nem ellentállás többé: hanem a természet törvényei által követelt mentési ösztöne magoknak, övéiknek, vagyonuknak, — a dunántúliak példájára. Hiába szólalt föl Bercsényi újra és újra, — a válasz mindig csak ez lön, s egyszersmind csoportosan hazaszladozni kezdenek a táborról. E bomlás közepette a súlyos helyzetben lévő vezér kért, intett, fenyegetett, parancsolt, és visszatartván a kít bírt, tovább is Semptén marada. Egyszer levelet vesz Schultz tábornoktól, hogy ő Carafával s a Lubomirszky lengyel csapatával, Bécsből kapott parancsra a Felső-Vág mellékét, Zsolnát, Trencsényt odahagyta s hadaival Lipótvár felé közeleg, — jöjjön tehát Bercsényi hozzájok hadi értekezletre. A meglepett magyar tábornok lóra kap és a leopoldi német várparancsnokkal együtt Madoniczig lovagol eléjük. Itt amazok táborba szállván, a vezérek hadi tanácsot tartanak: de Schultz és Carafa az országból kivonulásuk felől (pedig Lothringeni Károly parancsa már a zsebökben volt,) Bercsényi előtt *»nem aperiáltak semmit is.«* Másnap Schultz belátogatott Leopoldvárra, Bercsényi jelenlétében megszemlélé az új erődítéseket s azok kiépítéséről beszélgetett. Onnat visszamenvén ismét a táborra: Bercsényi egyszerre csak azt hallja, *»hogy megindulnak az hadak, — az mint másnap meg is indultak Morva felé.«* (U. o.)

Ekként a Vág-vonal megnyílt Thököly előtt s az utolsó császári hadosztály is kivonult az országból; vezérei a bomlófélben levő utolsó királyi magyar tábor parancsnokát — minden előleges értesítés, tájékozás, utasítás nélkül mihez tartása iránt, — úgyszólván ott hagyták a faképnél.

Schultzék Morvába hátrálásának hírére aztán az eddig nagybajjal összetartott semptei egész tábor felzúdult és szanaszétoszlott, kiki szülőföldére, övéihez; az *»ex professo«* katonarendek pedig egyenesen a Léva felől immár közelgő Thököly elé mentek és zsoldjába állának.

Thököly táborával egy lövés, egy kardesapás nélkül átköltöztvén Szerednél a Vágon, Nagy-Szombat városa július 19-kén esküdött hűséget neki; júl. 25-kén Cseklésznél táborozott, s másnap tartá ünnepélyes bevonulását a meghódol

koronázó város: *Pozsony* falai közé, — míg lovas hadai már a Morva vízéig s azon túl is száguldoznak.

Igy veszté el Magyarországot a császári államtanúcs önzése, bizalmatlansága s a császári hadvezérlés ügyetlensége, hogy ne mondjuk: rosszakarata. S a hős lengyel király által kivívott bécsi diadal nélkül a Habsburg-dynastiától hazánk 1683-ban talán örökre veszik vala. A Habsburg-ház Magyarország visszanyerését, a magyar nemzetnek — annyi méltatlan keserítés s háttérbe szorítás után is — el nem nyűszített hűsége mellett, főként Sobieskynak köszönheti.

* * *

Nagy-Szombat meghódolására nézve érdekesnek tartjuk a következő részleteket ideiktatni. *Garamszeghi Géczy Zsigmond*, Thököly Imre fejedelem testőrző karabélyos-ezredének ezredese, — midőn 1683. július 18-ika reggelén, a hódolni késznek nyilatkozó s Thökölytől óltalomlevelet váltott *Nagy-Szombat* szab. kir. városába Szomolány vára felől jövéen 300 lovas élén ünnepélyesen fogadtatva, a fellobogózott utcázakon bevonult s a tanács és polgárság hódolatát mint *fejedelmi biztos* fogadta, — ezen jellemzetes választ intézé az őt üdvözlő városi főbíró szavaira, a mint szónoklata Nagy-Szombat város 1683-iki jegyzőkönyvébe szórul szóra beiktatva található:

»Édes Bíró Uram! Az Kglmed szép áldását köszönöm, Isten ő szent angyali hallgassák meg! Örvendek azon, hogy Isten Kglmeteknek olyan alkalmatosságot adott érni, mellyen Kegyelmes Urunknak hívségére állván, magát, kedveseit és jószágát kártól s veszedelemtől mególtalmazhatta, s szegény bujdosó magyar nemzettel, úgy mint igaz vérével, egyet ért. Mert ugyanis a kiknek ekkoráig vazallusságra, szántsándékkal való gyalázatos adózásra, contributióra, accziára kötelezte volt Kglmetek magát, — *hol vannak? miért nem óltalmazták Kglmeteket?* kikben minden reménségek volt, *hová lettek?* a kiket *telen-nyáron maga kárával hízlalt, urallott és csaknem Isten gyanánt imádott ez a föld, — hol ritézkednek? mivel hálálják meg?*

Most tetszik meg valóban, melly nagy gondja volt mindenkor az idegen nemzetnek szegény hazánk óltalmára! Soha

igaz jóakarója nem volt, se nem léssen hazánknak! Kire nézve méltó oka vagy az magyar nemzetnek, hogy régi szép szabadságáért fegyvert fogjon. — Jól gondolkodott Kglmetek, hogy Kegyelmes Urunk ő Nagysága hívségére hajlott; mert Isten bizonyosságom: úgy járt volna Kglmetek, mint barádiak: (Magyar-Brod, Morvaországban,) maga török-tatár rabságra esett volna, s az városnak helyét szél fűjná; a ki is eddig régen meglett volna, ha ez a két *pánczélys szegénylegény* (se ipsum ostenderat) Kglmetekért annyit nem fáradott volna; — de erről többet mondhatnak mások, mivel nem illik, hogy magam kérkedjem.

Immár ma nem terhelem Kglmeteket többel, hanem hólnap bővebben szólok.«

Másnap, július 19-kén aztán a főbíró és tanácsbelieket szállására hivatván, e beszédet intézé hozzájuk Géczy Zsigmond:

»Mivelhogy már Isten engedelmeből Kegyelmes Urunk ő Nagysága protectiójában bevétetett Kglmetek: szükség, ő Nagysága hívségére az hütetet letegye egyen-egyen Kgltek, s a mellett kész is legyen kiki hazájáért meghalni. Mert könnyű ugyan a hütet letenni, — de nehéz aztot veszedelemnek üdein megtartani, hogy Kglmetek mindaddig Urunk hívségében megmarad, élni és halni akar s kész: valameddig ezen fölháborodott állapotoknak vagy fegyverrel, vagy másképpen vége nem szakad. Azután osztán senki, akármi kigondolható prókátori exceptióval ne mentegesse magát, hogy Urunktól fegyverrel vagy másképpen való erőltetéssel erre kényszerítette: mert maga jóakarójából, szántsándékkal és nagy készséggel Urunk hívségére hajlott, s engemet is nem mint Géczy Zsigmondot, hanem mint Urunk plenipotentiáriussát befogadta és hozta a városban s tizen is mind papi, mind pedig úri és nemesi s polgári renden valók nevével hozzám. Elhíttettem magammal: Urunk hívségét amplectálván, nem játszik senki vélem!«

Ezek után még az napon a belső s külső tanács és polgárság o formula szerint tette le a hűségsküt:

»Én N. N. esküszem a teljes Szent-Háromságra (és Istennek minden szentire,) hogy Méltóságos Fejedelemnek Thökölly Imre Urunknak ő Ngának igaz híve leszek, és azon

hűségben mindaddig, valameddig az mostani fölháborodott állapotoknak vagy egyképppen, vagy másképpen vége nem szakad, állhatatosan megmaradok, és se Urunkat ő Ngát, se pedig az bujdosó Magyar Nemzetet semmiképpen el nem árúlom. Isten engem úgy segítjen!«¹⁾

* * *

Az utolsó királyi magyar tábor vezére Beresényi, a tábornak teljes széjjeloszlása után, a közelgő zivatar elül biztos helyre menekülendő: brunóczy kastélya irányában, a Vág-balparti erdős hegyek egyik legmagasb sziklaesúcsán emelkedő családi várába Temetvénybe vonúlt. De már ott is nagy meglepetés várta. E várat ugyanis 1680. óta a gr. Csáky-családdal közösen bírván: a várnagy és várórság mindkét földesúrnak egyaránt hittel volt köteles. Gr. Csáky István, az ifjabb, a felvidéki főurak közpéldáját követve, ekkorra már hűséget esküvék Thökölynek, s a várban Beresényit megelőzvény: a várnagynak szorosán megparanosolá, hogy a Thökölypártiak ellen kardot vonni, védekezni senki ne merjen, — mert ő is immár kurucz. Ezt a várnagy kijelentette Beresényi előtt; s midőn Thököly fejedelem két ezeres-kapitánya, *Petneházy Dávid* és a már említett *Géczy Zsigmond* odaérkezvén, hadaikkal alig egy mértföldnyire a vártól táborba szállának: a porkoláb és várórságból senki sem nyúlt fegyverhez, — úgy, hogy a bánayvidéki tábornok kénytelen volt a kapun szolgálival *maga őrt* állani.

Csáky pedig — ki Beresényinek haragosa vala, — miután belégarázdálkodni hasztalanul kísérle meg: Temetvényből lemenvén *Petneházyhoz*, ezt és *Géczy Zsigmondot* mindenképen ingerle Beresényi személyének fogságba vetésére s kincseinek, ingó értékeinek, melyek mind Temetvényben valának elhelyezve, prédára hányatására. Szerencséjére, az ellene szőtt ármányt Beresényi jóakarótól megtudván: mégis sikerült neki

¹⁾ *Nagy-Szombat városa 1683. évi jegyzőkönyveiből.* — A *Géczy Zsigmond* elé a város hódolatának bejelentésével júl. 18-án Szomolányig ment üdvözlő küldöttség, mint ugyane jegyzőkönyvből kitűnik, e tagokból állott: *b. Heölgyi Gáspár* itélőmester, *Péterfy András* alnizai vól. püspök, *Szegedy András* nemes úr és *Nagy János* városi tanácsos.

a két kurucz kapitányt, noha »nem kevés költségével« legalább annyira megszeliíteni, hogy személyét és javait megkímélték, — mindazáltal oly föltétel alatt, hogy a tábornok két fiával egyetemben tüstént induljon a cseklészi táborra, Thököly fejedelemnek hódolandó. A mint is *Petneházy* katonáit küldvén föl a várba, »azokkal köllett az tábor felé indulnom.« (*Beresényi levele, XII. sz. a.*)

Így volt kénytelen meghajolni a »kurucz királynak« — ahogy a törökök Thökölyt nevezték — a nádor főparancsnoki helytartója, az 1683-iki utolsó kir. magyar tábor vezére: idősb báró (utóbb gróf) *Beresényi Miklós*, hasonló, (később oly nagy dolgokra hivatott) ekkor 17.—18 éves fiával és mostoha-fiával a 22 esztendő gr. *Forgách Farkassal*. Thökölyre nézve ily tapasztalt, jeles vitéz tábornoknak hozzáhajlása nagy nyereség volt, kivált ha szolgálatot is kész lesz vala vállalni seregeiben. Kitünő nyájassággal fogadá tehát Beresényit s följajánlá neki a tizenegy éjszak-nyugoti vármegye hadainak parancsnokságát, gr. *Czobor Ádám* volt kir. ezredessel, mint alparancsnokkal alatta. De Beresényi minden parancsnokságvállalásnak »*absolute ellenmondott*, azon levén csak minden mesterségével, több hozzá hasonló módon kénytelenített jóakaró uraival: mint vonhassák el azon kedvök ellen való táborozástól magokat?« (U. o.) E vonakodást Thököly annyira rossz néven vevé tőle és tőlök, hogy titkon »mindenütt vigyáztatott reájok és sehová nem volt szabad engedelem nélkül menniök.« S így bár Thököly fennhatósága alatt, — talán az egy *Barkóczy Ferenczet* kivéve, — mind egészen magán-életet éltek. »Soha egy szempillantásig való tanácsukban nem voltam, soha semmi hostilitásban nem leledzettem,« — írja magáról jó lelkiismerettel *Beresényi*, 1683 végén. (L. XII. sz. a.)

A Beresényivel egy időtájban — akarva, nem akarva — Thökölyhez hajlott dunáninneri és felső-magyarországi mágnások nádori lajstromában (XI. sz.) a következő neveket olvasuk: gr. *Illyésházy György* kir. főasztalnok, gr. *Illyésházy Miklós* a későbbi udv. cancellár, gr. *Czobor Ádám* huszárezredes, gr. *Erdödy György* Szomolány vár ura, utóbb országbíró, Homonnai gr. *Drugoth Bálint* korbáviai püspök és gr. *Drugoth Zsigmond* főispán, ifj. gr. *Csáky István*, gr. *Barkóczy Ferencz*

ezredes, *gr. Kéry János* csanádi püspök, *gr. Pethő Zsigmond* és *László*, id. *b. Beresényi Miklós* vice-generális, *b. Balassa Ádám* ezredes, *b. Barkóczy László* ezredes, *b. Pethő Gáspár*, s öt báró *Révay: Sándor, Farkas, László, Imre, Pál*.

A nádor ezekhez sorolja *b. Petrőczy Istvánt*, Thököly unoka-testvérét is, — de az már apja idejétől, gyermekkorától fogva, ép úgy mint maga Thököly Imre, hujdosó kurucz volt. Ellenben nem találjuk e »rebellis« főurak névsorában a *gr. Forgáchokat: Andrást és Farkast, gr. Pethő Ferenczet, gr. Csáky Pált, b. Sennyey Istvánt, b. Andrássy Istvánt, a b. Perényieket, Palocsyákat, Melítkeket, Hallerokat, Újfalussyákat, b. Wesselényi Pált, b. Orlay Miklóst*, stb. Sőt erős okunk van fölteni, hogy a nádor saját édes testvéröccse, a semptei várúr: *gr. Esterházy Ferencz* is meghajolt 1683. nyarán Thökölynek, — a kit a túlbuzgóan loyális nádor, az Esterházy-család szüzessége végett, — talán készakarva felelt ki a lajstromból.

Láttuk a dolgok főntebb vázolt folyamatjából, hogy mindezen főurak — egy-két kivétellel — csupán azt tették, mit az ország nádorispánja június 30-iki fölterjesztésében, tekintettel a körülményekre, Leopold császárnak oly melegen ajánlott figyelmébe: » . . . *Ne vegye tőlük Főlséged rossz néven, ha az időkhöz szabván magokat s a kénytelenség tanácsára hallgatván: magok, nejök és gyermekeik megmaradásáról gondot viselendők, Thököly hatalmának hódolnak*, — míg Isten ő Főlsége urokat megint nagyobb erővel fogja megáldani.«

Azonban alighogy egyet fordúlt a koczka: a palatinus böles tanácsát félrelökvén a bécsi udvar, e főuraknak, — kiket a veszedelem idején megvédeni nem akart, vagy nem tudott, — hatalma alá került birtokait kezdte mindjárt elkoboztatni. Pedig e királyukhoz lelkükben mindig hű mágnások főbbjei: *Beresényi, Barkóczy Ferencz, Homonnai Zsigmond, Erdődy György*, a Gersei *Pethők*, stb. még az 1683-ik év folyamában, a mint szerét tehetik vala, Thököly mellől elvonván magokat életök veszedelmével is, — Lengyelországba menekültek. És míg itthon német zsoldosok dúlták s kamarai tiszték írták össze jószágait: addig a nemes lengyel király, Sobiesky volt az, a ki nemesak hogy ismételve személyesen fogadta s magok

és családjaik számára kiadott protectionális-leveleivel különleges oltalmába vevé e hontalanokat, — de ártatlanságukról meggyőződván s szerencsétlen sorsukon szánakozván: *maga irt érdekökben Lipót császárnak, és nagy befolyásával kieszközlé számukra az amnystíát*, úgy, hogy az 1684-ik év elején, életök, szabadságuk biztosítása, javaik s a háború előtt viselt méltóságai, hivatalaik visszadása mellett, becsülettel hazájokba térhettek. Csupán új hódolati esküt kelle tenniök. ¹⁾

¹⁾ A magy. kir. udv. cancellária levéltára actái közt van egy ily című cs. kir. leirat: » *Resolutiones Suae Mattis Sacrae in negotio Magnae Hungariorum eorumque consolationis.*« Datum Lincý, die 16. Martij 1684. E leirat hg. Esterházy Pál nádorhoz és a hívségre visszatért főurak s törvényhatóságok hódolati esküjének fölvetelére kirendelt bizottság többi tagjaihoz volt intézve Pozsonyba, február 28. s martius 8. és 12-kén kelt fölterjesztéseikre válaszképen. Mely legfelsőbb utasításban általános irányadó elvül az állittatik föl, hogy a Thökölyhez hajlott, de a kitézött amnystialis határidő (1684. febr. 24.) letelte előtt hűségre visszatért mágnások csupán azon méltóságaik élvezetében hagyandók meg, a melyekkel csak czím és tisztesség jár: de semmiféle joggyakorlat nem. A hatáskörrel bíró hivatalok és méltóságok visszanyerésére újabb érdemeket kellend szerezniök. (*Firma imprimis et stabilis maneat regula in nuperis nostris indicata, ut omnia Officia, quae solummodo dignitatem et honorem, nullum vero exercitium jurisdictionis complectuntur, respicientibus restituantur. Haec vero tam diu in suspenso reliquantur, donec fidei suae tam enormiter labefactatae (!!) aliquod specimen re ipsa dederint et probaverint se dignos.*) Ezen általános elv alól Leopold csak három főúrra nézve tesz teljes kivételt, jeléül, hogy ezeknek rendületlen hűségében föltétlenül bizik; név szerint *gr. Draskovich Miklóstra, b. Beresényi Miklóstra* és *Orbán István* kir. személynökre nézve; a kiknek elseje tehát az országbírói méltóság, másodikika a bányavidéki altábornokság, s harmadika a kir. személynöki tiszt további jogkörébe, gyakorlatába visszaiktatandó. (*Comes Nicolaus Draskovith, ratione Judicatus Curiae merito remittitur, ad majora praebendae fidei suae specimina. De Nicolao Beresényi et Stephano Orbán fidelitate in debitum post hoc omnia Nobis pollicemur, eoque, ut ille ad Vice-Generalatum Partium Montanarum, hic vero ad Personalatus dignitatem restituantur, benigne annuimus.*) *Gr. Batthyányi Kristóf* csak főpohárnokmesteri méltóságát tarthatja meg: a kanizsai tábornokságot azonban adja át fának *Ádámnak*; *gr. Illyésházy György* örüljön, hogy jószágait és tiszteletbeli czímeit ezután is élvezheti: de Trencsény és Liptó megyék főispánságát rokonára *gr. Illyésházy Miklóstra* kell átruházni: *gr. Erdődy György*nek szintén meghagyja tiszteleti állásait a fönti általános elv. »reliqua vero ex singulari nostra benignitate regia clementis-

Sobiesky tehát nemcsak Leopoldnak szerző vissza Magyarországot: hanem e kibujdosott főuraknak is visszaadá hazájokat. S ez az 1683-ik év reánk magyarokra sokban gyászos történetének egyik szívemelő emléke. Mert az 1683-iki eseményekre általában, nemzetünknek nincs oka a bécsiek módjára valami nagy örvendezéssel emlékezni, — mint azt épen a legaulicusabb magyarnak, hg. Esterházy Pál nádornak levéltárából, az ő levelezéseiből s fölterjesztéseiből merített és teljességgel nem Thökölyanus szempontból tárgyalt föntebbi adatok s itt közlött iratok eléggé tanúsítják.

sime taliter confirmamus, ut locis in quibus praesidium nostrum est, se hoc periculoso belli tempore non ingerat. Váraikba ezen kívül többnyire cs. őrségek rakattak. Lefoglalt jószágaik általában, ingó javaik pedig annyiban, a mennyiben még megeannak, visszaadandók. Tehát a katonaság által elharácsolt ingó értékek örökre odavesztiek tőlük. (*Orsz. levéltár, a magy. kir. udv. cancellária 1684-iki actái közt, nro 36. Megjegyzendő egyébiránt, hogy e kir. leirat nem magy. udv. cancelláriai fogalmazvány: hanem a cs. kir. kabinet-irodán Linczbén készült szöveg, mely már csak a szokásos cancellárii pecsét s ellenjegyzés alatti expediálás végett küldetett le.*)

FÜGGELÉK.

I.

A kir. magyar hadak felosztása ezredekre.

1683. elejéről.

Distributio Regimantum Militis Hungarici.

Equitum.

Regimen primum. *Palatini*. Companiae decem.
 Secundum. *Judicis Curiae*. (gr. *Drasovich Miklós*.) Companiae
 decem.

Tertium. *Francisci Esterházy*. Companiae decem.

Quartum. *Adami Böttiánj*. Companiae decem.

Quintum. *Nicolai Bercsényj*. Companiae decem.

Sextum. *Joannis Pálffy*. Companiae octo.

Septimum. *Adami Czobor*. Companiae septem.

Octavum. *Emerici Koháry*.¹⁾ Companiae novem.

Nonum. *Adami Balassa*. Companiae decem.

Peditum Regimina.

Primum. *Pauli Zichy*. Companiae decem.

Secundum. *Pauli Békéty*. Companiae decem.

Tertium. *Petri Széchy*. Companiae decem.

Quartum. *Georgii Erdődy*. Companiae septem.

Quintum. praedicti *Adami Balassa*. Companiae decem.

Confiniarii ultra Danubiani.

Regimina Equitum.

Primum. *Nicolai Bercsényj*. Companiae decem.

Secundum. *Emerici Koháry*. Companiae decem.

Peditum.

Pauli Zichy. Companiae decem.

Ex Generalatu Canisae opposito.

Regimen Equitum *Petri Széchy*. Companiae decem.

(Hg. Esterházy Pál nádor 1683-iki kéziratai között, egykorú följegyzés.
 Kis-martoni levéltár.)

¹⁾ *Koháry István* ekkor *Thököly* foglya volt.

II.

A kir. magyar hadak tényleges létszáma 1683. martius 24-kén.

*Numerus Militum Hungarorum nunc actualiter existentium, die 24.**Martii 1683.*

	Equites	Pedites.
Palatinus	1000.	200.
Judex Curiae	200.	200.
Archieppus Colocensis	200.	200.
C. Bottyáni, Generalis	500.	200.
C. Franciscus Esterhás	300.	200.
Ex Generalatus Jaurinensis	1000.	500.
Ex Generalatus Antemontanus	1000.	300.
C. Joannes Pálfi	300.	200.
C. Adamus Zrínyi	100.	100.
Eppus Veszprémiensis	100.	100.
C. Erdödi (György)	100.	—
C. Czobor (Ádám)	100.	—
C. Széchi (Péter)	100.	—
C. Franciscus Bottyáni	100.	10.
	5100.	2210.

(Hg. Esterházy Pál nádor s. k. följegyzése a kis-martoni levéltárban. Végéhez még határozottan meg nem jelölt értelmű összeadások csatolva, melyek szerint e nem 5100-ra, de 6100-ra számított lovashoz még 3000 és ismét 8000 jönne s összesen 17,100-at tenne ki. Újból más posztók: 3000, 2000 és 3000 = 8000 (lovas?) Végül a gyalogság rovata alatti sorban, de kérdés, ha erre vonatkozólag-e? 45,000, 25,000 és 35,000 = 105,000. A mi talán Leopold császárnak a török ellen egész Európából összeszedni remélt hadereje *összeségét* jelezné.)

III.

A török szultán támadó haderejének létszáma, 1683. tavaszán.

Specificatio copiarum Magae Sultani.

Ex Europa.	
Numerus Janicserorum	25,000.
Equitum vulgo Ispaiarum	25,000.
Sub Ali Bassa in Temesvár	16,000.
Sub Bassa Váradensis	15,000.
Sub Principe Apaffy	15,000.

Sub altero Ali Bassa	20,000.
Sub Principe Valachiae	8,000.
Sub Principe Moldaviae	12,000.
Sub Tartaro	4,000.
Sub Bassa Boszniae	18,000.

Ex Asia.

Equitum et Peditum	36,000.
Item Adrianopoli haeret Exercitus equestris et pedestris contra Hungariam ¹⁾	25,000.
Magnus Sultanus secum trahit	28,000.
Summa	247,000.

Recipe ad pellendum Turcam.

Imploranda a Deo auxilia caelestia, non autem reformanda libertas in Hungaria.

Summendus pro Generalissimus Princeps Germanus.
Etsi non amicus: tunc tantum sit neutralis Gallus.
Per Rempublicam Venetam ita et per Magnam-Hiberniam
Necesse est per mare venari Turcicam potentiam.
Copiis sociis augeatur Exercitus Caesaricus
Et ex Hollandia summatur armorum defectus.
Bohemia frumentum, Hungaria carnem et fenum,
Salisburgum contribuat pulverem et plumbum.
Ex Hispania et Italia collige pecuniam, —
Et talimodo ex campo poteris pellere Turcam.

(Esterházy Pál nádor sajátkezű írása, 1683-ból. Kis-martoni levéltár.)

IV.

A nádor udvarnépe s tábori kísérete, készlete.

Az udvarnépek száma.

Uraimék:

Fabiankovith Uram.	Yukmonicz Uram.
Bezerédi Uram.	Zibrik Uram.
Pataczicz Uram.	

Secretáriusok:

Benyovszki Uram.	Jankovics Uram.
Korlátovics Uram.	Hunyadi Uram.
Nedeczki Uram.	Újvári Uram.

¹⁾ E drinápolyi hadsereg 1683. martius 31-kén és aprilis 1-jén indult meg onnat Nándor-Fejérvár felé — és így ez a specificatio 1683. kora tavaszáról, u. i. martius való.

Étekkfogók:

Korka asztalnok.	Káldi.
Kéri.	Besenyei.
Komáromi.	

Az atyámfia (a nádorné) eselédje:

Öreg-asszony.	Inas	2.
Frauczimmer nro..... 4.	Mesó	2.

Inások:

Bilakovicz.	Pogány.
Rimanóczy.	Madácska.
Kiráj.	Dániel.
Fabiankovicz.	

Magyar muzsikások:

Hegedűs Gecei.	Német trombitás nro..... 4.
Czimbalyos.	Kis-martoni kápolnához valók 8.
3 lengyel sípos.	Rézdobos..... 1.
Magyar trombitás	6. Tárogató-sípos..... 2.

Mesteremberek:

Képiró.	Kocsis, folajtar..... 8.
Szabó.	Lovász..... 8.
Szójártó.	Csatlós..... 2.
Kovács.	Palotás..... 20.
Szakács nro..... 3.	Tálnok, polárnok..... 2.
Kuchta nro..... 2.	Személy nro... 107.

[Más lapon.]

Én, az atyámfia, három leányasszony..	5.
Gyöngyfüzőné	1.
Dajka, gyermekkel.....	2.
Gyermekek	3.
Inasok.....	5.
Bilakovicz, Komáromi, Szigeti,	
Bezerédi, Korlátovicz, Jankovicz.	
Két német trombitás, Gregor.	
Joannes, egy pap, gyermekek inasa 1.	
Kocsis, folajtar 8, lovász 2.	
Csatlós 2, palotás 2, egy szakács.	
Személy nro..	50.

[Más lapon.]

Az táborban való szükséges dolgok:

Magam szekere.	Lengyel síposok.
Konyha-kocsi.	Simon Tamás.
Még egy szekér.	Sennicz.
Társzekér nro 3.	Köntösök.
Vezető-ló nro 6.	Sátor nro 8.
Trombitások németek nro. 4.	Tábori asztalok, székek.
Údvari sereg.	Apparamentomos láda.
Német gyalog.	Franciscanus páter.
Palotások.	Spanisi bont.
Rézdobos.	Vasas ágy.
	Kamara-szék.

(Hg. Esterházy Pál sajátkezű fogalmazása. Acta publica Principis Palatini Pauli Esterházy. Ugyanott.)

V.

A nádori magyar hadak tényleges létszáma 1683. májusban.

Regestrum militum Hungaricorum.

	Equites.	Pedites.
1. Palatini equitum compagniae 10.	1089.	C. 3. 315.
2. Item, Palatini sub Koháris comp. 7.	657.	
3. Francisci Esterás comp. 8.	792.	
4. C. Antonius Pálfi c. 19, Posoniens. comp. 1910.		C. 10. 1200.
5. D. Berezeni cum confinariis c. 11.	1162.	
6. C. Georgius Erdődi c. 1.	103.	
7. Expectatur Comitatus Nitriensis cum C. Czobor c. 10.	1000.	C. 10. 1000.
8. Expectatur Comitatus Trencsinensis.		
9. Expectantur homines Dni Archiepiscopi et Capituli Týrnaviensis.		
	6713.	2515.

(Hg. Esterházy Pál s. k. följegyzése, kis-martoni levéltár.)

VI.

A Vág-melléki (semptei) tábor.

Specificatio Armatae Hungaricae cum Palatino cziensis.

	Equites.	Pedites.
1. Regimen Palatini. Compagniae	10.	Comp. 3.
2. Item Regimen 2-dum sub Koháris.....	7.	
3. Regimen Vice-Generalis Bereseni	11.	
4. Reg. C. Francisci Esterás	7.	

	Equites.	Pedites.
5. Reg. C. Antonii Joannis <i>Pálfi</i> et <i>Posan</i>	8.	Comp. 20.
6. Comitatus Nitriensis et sub C. <i>Czobor</i>	8.	Comp. 10.
7. Comp. Dni <i>Judicis Curias</i> (<i>Draskovich</i>)	1.	
8. Comp. Dni <i>Bottyáni</i>	2.	
9. Comp. Dni <i>Georgii Erdősi</i>	1.	
10. Comp. Venerab. Cap. <i>Strigoniensis</i>	1.	
11. Nunc expectanturque Dni <i>Archieppi Strig.</i>	2.	1.
Banderium Dni <i>Eppi Jauriensis</i> non est hic.		
Neque <i>Vesprimiensis</i> .		
Neque <i>Nitriensis</i> .		
Neque <i>Váczensis</i> .		
Dnus C. <i>Carolus Pálfi</i> habet etiam hic duo Regimina <i>Dragone-</i> <i>rorum: Castelli et Herbeville</i> , item duo Regimina: <i>Croatorum Latoru</i> <i>(Ladron) et Kóvi</i> . — Dnus <i>Generalis Sulez</i> cum <i>Polonis</i> est circa <i>Tren-</i> <i>cinium</i> .		

(Hg. Esterházy Pál nádor sajátkezű följegyzése 1683-ból. Kis-martoni levéltár.)

VII.

Tábori rendelet.

Hadi törvények s rendtartás.

1. Minden ember előtte viselven az isteni félelmet, s látván, hogy az köröszténység természet szerint való ellensége ellen legyen ez az hadakozás: úgy viselje magát, hogy az Istent ő az. Főlségét szitkokkal, undok átkozódásokkal meg ne bosszontsa, hanem az olyan éktelen dolgoktól el légyen; mert valaki olyant követ el: háromszáz pálczával veretik meg elsőbben, annakutána élete vétetik el.

2. Valaki tisztviselőinek szavát nem fogadja, vagy ellene áll, vagy fegyvert vonson reá: meglövettessék.

3-tó. Az istrázsálástul senki ki ne vonja magát, hanem valaki odarendeltetik: járjon el hagyott hivataljában; — holott pedig ott vagy elalunnék, avagy onnét elszöknék, vagy távoznék: élete vesztessék el.

4-to. Valaki falut ver vagy gyújt föl, vagy vonó-marháat s lovat s portékát lop, vonson, — életétől fosztassék meg.

5-to. Valaki az tisztektől szabott rendet elbontja: száz pálczával verettetik meg.

6-to. Az ki estére az parola kiadásakor az táboron nem talál-tatik, tisztviselője híre nélkül kinnjár: száz pálczával verettetik meg.

7-timo. Valaki elszökik az táborrúl, fölkasztatik.

8-tavo. Valaki az táborrúl tisztviselője híre nélkül kimégyen távulabb való földre: száz pálczával verettetik meg.

9-no. Valaki bort árúttat, azokon kívül az kik arra rendeltet-tok: száz pálczával verettetik meg, borát is elveszti s annak árát.

10-mo. Valaki az táborban étszaka lö, vagy lármát csinál: háromszáz pálczával csapattatik meg az sereg előtt.

11-mo. Valaki az úton maga zászlója s serege alól kimégyen tisztviselője híre nélkül: megcsapattatik.

12-mo. Valaki vagdalkozik egymással: élete vész el az kez-dőnek.

13-tio. Minden tisztviselő az maga alattavalóit rendben s feyű-tékben tartsa; mert ha valami rendetlenség esik: az tisztviselőtől vesznek számot.

14. Valaki az salvagvardiákat s azon helyeket az hol vannak, háborgatja: mindjárt meglövöldöztetik.

(Esterházy Pál nádor sajátkezű fogalmazata.)

VIII.

Újabb tábori rendelet.

Az egyéb Hadi Törvények és szokások kívül, mellyeket minden vitézlő embernek tudnyi köll, szükséges hogy az velünk járó hadak ezekhez is alkalmaztassák magokat:

1. Hogy ki-ki, mind ha az nagy difficultással leszen meg is, de az nekik kiadott ordinantiához tartsa magát mind szállás mind az szol-gálat dolgában.

2. Az kapitányok feyűtétkben tartsák alattokvalóját, és őreá-jok vigyázzanak, hogy se úton, se bizonyos quártélyokban semmi-nemő hatalmat, vereséget, kártételt az szegény embereknek ne csele-kejenek, megelégedvén azzal, az mit az szegény ember jóakaratóból adhat.

3. Vigyázzanak az kapitányok és hadnagyok abból is alatta-valóra, hogy valaki hír és engedelem nélkül el ne maradjon, sőt az kapitányoknak se legyen mi hírünk nélkül szabadságok elbocsátások-ban; annyivalinkább meglássák, hogy el ne merészeljen szoknyi valaki közülök, — mert minden irgalmasság nélkül felakasztatik.

4. Egymás közt jó egyességben legyenek és értelemben, eltá-voztatván minden veszekedéseket; s ha ki pedig afféle veszekedő tanálattnék: illendő büntetés alá vévén, szenvednyi az sereg között nem köll.

5. Senki senkire ott, az hová megyünk, ne fenegetőzzék, se semmi illetlen szókkal őket ne illesse: mivel azoknak mi oltalmokra, nem velek való ellenkezésre megyünk.

6. Az hit dolgának és igazításnak is minden ember békít hagy-jon; mert nem hitet igazgatnyi, hanem édes hazánkot s annak hatá-

rit és lakosit oltalmazni megyünk; és valaki afféle gyűlölségből való egyenetlenségeket hintegetne közöttünk: hogy te pápista s te emez s te amaz vagy, — kemény büntetés alá vettetik.

7. Megójjja minden rend holmi szemrehányástul magát: hogy te ez, s te amaz voltál avagy volnál, és abból is: hogy te fölföldi s te Dunántúl való, avagy innét s amonéül való; mivel mind magyarok vagyunk és egy koronás királyunk, urunk is vagyunk.

8. Hamis híreket senki élete vesztése alatt hirdetni közöttünk ne merészelje, hanem ha ki mi affélet hall: jelentse meg hadnagyának és az viszont kapitányának, azt is: kitől értette? s ha mi oly dolog létszen, az kapitány magunknak is hirt tegyen fölé.

9. Ha ki pedig avagy Kegyelmes Urunk s koronás királyunknak vagy hazánknak és magunknak is ellensége tanálkoznék: annak declaratióját mitőlünk várják, s azután ha kik azoknak közikben szöknének: nemesak nyilvánvaló árulónak tartatik, de semmi üdöbéli kegyelem neki nem adatik, s ha kézben akad: nyársban vonyatik minden törvény és irgalmasság nélkül.

10. Nemes-ember, házához és parochiákra senki kedve ellen ne szálljon, se semmi kárt neki ne tegyen, annyivalinkább személyébe meg ne háborítsa, élete vesztése alatt.

11. Ha kinek mi boszúja volna is valaki ellen: most annak az vindictának békít hagyjon és megbántanyi se marhájában se személyében ne merészelje, mert kemény büntetés alá vétetik.

12. Egyik az másik quartélyára ne szálljon, se magának quartélyt ne rendeljen, hanem az minémő quartélyt neki adnak, avval elégedjék meg mindaddig, még más ordinantiát adnak neki.

13. Pénzt falukon senki ne vegyen, se kapitány, se hadnagy, se zászlótartó; mert azt nemesak fűzetésében tudjuk: de kemény büntetés alá is veszszük.

14. Ha kik quartélyokban éllést vinnének: azt megháborítanyi senki ne merészelje élete vesztése alatt.

15. Az kapitányok, kiváltképen az hadnagyok seregökben és zászlójok mellett legyenek, vigyázzanak alattokvalókra.

16. Malmokat senki föl ne törjön, mert ha ki afféleben talál-tatik, megöletik.

17. Éllést ha kinek quartélyában visznek, azt takarékosan költsék és ne kalmárkodjanak véle, hanem osszák szép takarékosan az vitézlő nép köziben.

18. Egyéb vitézi regulákat és törvényeket mi most Articulusokban nem foglalunk és arról mi törvént sem adunk: mivel az ki zászló alá iratta magát s zsoldját fölvette, — ottan mindazokhoz kötelezte magát, az minthogy kötelezzük mi is, az kiadott Articulusokkal együtt. Actum, etc.

(Hg. Esterházy Pál 1683-iki fogalmazatai között lévő egykorú másolat, a nádor titkárai egyikének kezével írva.)

IX.

Utasítás a fraknai várnagy számára.

Instructio Dni Francisci Fabiankovicz, Capitanei Arcis Nostrae Frakno, 1683, die 15. Maj.

1-mo. Mivel ezen várnak ereje igen szép vagyunk, s nem is igen kölletik megszállástól félteni, de ha ugyan szintén megszállanak is, előtte viselven az Istent s körösztenségét, tudván maga hitinek kötelességét: feje főnállatáig megtartsa, s ha kit árulónak talál lenni, minden halladék nélkül meglövdöztesse; és rendben s fenyegetékben tartván az várbéli népet, —

2-do. Senkinek hír nélkül kimenni, vagy bejönni ne legyen szabad, hanem hírévé tétessék a tisztviselőknek.

3-tio. Senki hír s szabadság nélkül az ellenséggel ne szálljon feje vesztése alatt, hanemha az első tisztek közül való, azok is penig az ő Kglme hírével legyenek.

4-to. Mindenféle egymás közt való fegyverkezés, visszavonás eltávoztassék, élete vesztése alatt.

5-to. Az bástyákra, ágyúkra, istrázsákra szorgalmatos gondja legyen. Az ki az istrázsán elaluszik, fejével játszik.

6-to. Ha (kit Istene ne adjon,) éppen utolsó szükségre jutna az vár, s már ugyancsak kényszeretésből föl kölletnék adni: úgy capituláljon, hogy az ellenség semmit el ne kapdosson, hanem maradjanak mindennémő mobilliák az én számomra, s csak salvagardiát igen kevesset adjanak bé, az még Isten jobban adja az dolgokat; azok is semmi commandóhoz ne nyúljanak, vagy mobilliához, hanem mindenek intacte maradjanak.

7-imo. Ha penig arra nem állana: engedtessék meg minden mobilliáknak elvitetése bátorságos helyre, Újhelyben vagy Bécsben, vagy máshová, s adassék elegendő kéréső.

8-avo. Ha valaki az ellenség közzé menne, akárki legyen az, ha atyafi lenne is, az várbán be ne boesássa semmi úttal, sőt hozzá lövessen mint ellenséghez, főkképen penig ha az várat kórné.

9-no. Az várbán tékozlást ne engedjen se éllésben se penig az munitióban, hanem képeesen költsék az mi vagyunk, hogy időnek előtte el ne fogyasszák s az midőn legjobban kívántatnék, fogyasztás legyen.

10-mo. Mindenik bástyán magános istrázsák legyenek, s tisztviselők is, az kikre az dolog bizattassék; főképpen az megszálláskor azok józanon viseljék magokat, s az hol nagyobb szükség vagyunk, egymást segítsék.

11-mo. Mivel minden ember utánunk ő Kglmetől fog függni az várbán: senki levelet híre nélkül másoknak ne írjon, az várbán be

se vegyen, élete vesztése alatt, hanem adja hírévé s ő Kglme előtt olvassa el.

12-mo. Aki pedig szavát nem fogadja, avagy ellene áll: érdeme szerint büntesse meg, akárki legyen.

(Esterházy Pál nádor sajátkezű fogalmazványa, melyen azonban a két utolsó [pont hiányzik; de egy másik példányon, — mely a 10-ik pontig bezárólag egykorú másolat, — a 11-ik és 12-ik pont ismét hg. Esterházy Pál nádor saját kezeirésével van hozzájegyezve. Kis-martoni levéltár.)

X.

Esterházy Pál nádor a semptei tábor vezényletét b. Bercsényi Miklós vice-generálisnak adja át.

1683. június 30. vagy július elején.

Edictum.

Mivel országos dolgokra nézve Kegyelmes Urunk ő Főlsége parancsolatjából Bécsben költetik valahány napra mennünk: bízunk az ittvaló tábornak gondviselésit azonban *Vice-Generális Bercsényi Miklós* Uram ő Kglmére, s ő Kglme után *Gróf Esterházy Ferenc* ő Nga Uramra, mint idősebb tisztviselőre; úgy, hogy itt nem lévén megírtt Bercsényi Uram: mind az táborbeliek, mind pedig az szeredi, séllyei vitézlő rend is mindenekben megnevezett Gróf Esterházy Ferenc Uramtól ő Ngától hallgasson, hatalmot adván ő Kglmének, hogy mind az tiszteket, mind pedig az közvitézlő rendet, ha ki vétene, érdeme szerint meg is büntethesse. Hagyjuk azért s parancsoljuk palatinusi autoritásunk szerint, hogy kiki ehhez tartsa magát, tisztí, bücsületi s fejt vesztése alatt különböt ne merészellen cselekedni, s ha mit képünkben parancsol, azt minden haladék nélkül elkövessék.

Ha ki (kit nem remélünk) az táborból tisztí híre nélkül elszöknek: mindjárt minden irgalmasság nélkül fölakasztassék. Ha pedig az tisztek közül volna olyan: az is akasztassék föl minden engedelem nélkül.

Az táboron kívül zsákmányozásra az följűlirt főtisztek híre nélkül pálcázás büntetés alatt ne menjenek; az Dudvágon túl pedig s vagy Csallóközben vagy Vízközben zsákmányozni senki ne járjon élete vesztése alatt.

Falukat fölverní, szegény embereket, úgy más rendbelieket is fosztogatni feje vesztése alatt senki ne merészellen.

Egy szóval, (mivel úgy tudjuk, hogy ő Főlsége egynehány nap alatt fogja resolválni magát az tábor állapotjában,) esendesen s istenesen viselje kiki magát, hogy az egész világ előtt ne gyalázatos, hanem dicséretes neve legyen nemzetünknek.

(Esterházy Pál sajátkezű fogalmazványa. »Acta Principis Palatini Pauli Esterházy.« Kis-martoni levéltár.)

XI.

Thököly fejedelem hűségére hajlott főurak és nemesek névsora, 1683.

Magnates Rebelles Principales Cis-Danubium, qui se hostiliter gesserunt.

- Comes Nicolaus Draskovics. ¹⁾
- C. Christophorus Bottyáni.
- C. Adamus Bottyáni.
- C. Petrus Széchy.
- C. Franciscus, Stephanus, Thomas Nádasdy. ²⁾
- Dominus Baro Franciscus Nagy, Vice-Generalis.
- D. Br. Adamus Viczay.
- D. Br. Joannes Sárkány.
- D. Br. Nicolaus Sárkány.

Nobiles.

Georgius Hamerla, Paulus Kövér, Leopoldus Natl Soproniensis; Serpillus Soproniensis, Grot Soproniensis, Smiletí, Stephanus Nagy, Paulus Festetics; ³⁾ Joannes Simon Ginziensis, Hatner Soproniensis, Romperger Eisenstadiensis Judex, Smit et Sraiber Eisenstadiensis, Natl Rustensis, Daniel Pirk Rustensis, Georgius Nedeczky, Joannes Zibrik, Arempruster, Torkos, Gasparus Rátky, Balthazar Rátky, Hericz Thomas Ginziensis, Gombosy Ginziensis, Praimics Soproniensis. ⁴⁾

Ultra Danubium.

Magnates.

- Comes Adamus Czobor.
- C. Georgius Erdődy.
- C. Georgius Illésházy.
- C. Nicolaus Illésházy.
- Baro Alexander Révay.
- Br. Volfgangus Révay.
- Br. Ladislaus Révay.
- Br. Nicolaus Bercsényi, Vice-Generalis. ⁵⁾

¹⁾ Országbíró, az 1671-ben lefejezett gr. Nádasdy Ferencnek veje.

²⁾ Az 1671-ben lefejezett gr. Nádasdy Ferenc országbíró fia, s közülök István, mint gr. Thököly Mária férje, Imre fejedelemnek sógora. Csakugyan ennek hűségében is halt meg Munkácsen az ostrom alatt, 1686.

³⁾ A gr. Festetics-család őse. Rendesen Sopronyban lakott.

⁴⁾ A nádornak, mint e névsorból látszik, csak a saját vidékebeli — sopronyi, vasi — nemesekről volt részletesebb tudomása.

⁵⁾ Ez később oly nagyra hívatott fiával, az ekkor 17 éves ifj. gr. Bercsényi Miklóssal, mostoha-fiával gr. Forgách Farkassal, és ohányt sógora id. gr. Forgách Ádám országbíró özvegyével s két fiával: ifj. Forgách Ádámmal és Simonnal együtt hódolt meg Thökölynek.

Br. Adamus Balassa.
 Dnus Episcopus (Joannes) Kéry.
 Dnus Valentinus Homonnai. (Comes.)
 Br. Emericus Révay.
 Br. (Stephanus) Petrőczy. ¹⁾
 Br. Paulus Révay.

Nobiles.

Paulus Orbán Prothonotarius, Semsey Vice-Capitaneus, Mérey, Franciscus Ányós, Paulus Géczy, Sigismundus Géczy, Stephanus Géczy, Georgius Benes, Joannes Madách, Petrus Madách, Sigismundus Jánoky, ²⁾ Adamus Diló, ³⁾ Andreas Pély, Nicolaus Jaklín, Casparus Balogh, Paulus Gyűrky, ⁴⁾ Michaél Tóti, Csemniczky, Melchior Ebeczky, Darvas.

In superiori Hungaria.

Comes Emericus Thököly.
 C. Sigismundus Homonnai.
 C. Franciscus Barkóczy.
 Ambo Comites Pethő.
 Br. Casparus Pethő.
 Br. Ladislaus Barkóczy.
 C. Stephanus Csáky, junior. ⁵⁾

Nobiles.

Gabriel Kapy, Petrus Szirmay, Georgius (Stephanus, Nicolaus) Szirmay, Joannes (Valentinus?) Nemessányi, Paulus Ubrízy, Paulus Szalay, Paulus Szepessy, Petrus Feigel, Absolon, ambo Ketzser. ⁶⁾

(Hg. Esterházy Pál nádor s. k. fogalmazata.)

¹⁾ Thököly Imrőnek unokatestvére, régi kurucz.

²⁾ Thökölynek s később Rákóczinak al-cancellára.

³⁾ Hont megyei alispán; 1704-ben mint kurucz ezredes esett el a nagy-szombati harcban.

⁴⁾ Híres végbéli tiszt, később Rákóczinak tábornoka.

⁵⁾ A nádor számos nevezetes főúrrol, mint pl. gr. Forgách András, b. Andrassy István, a b. Perényiek, b. Orlay Miklós stb. megfélekedezett.

⁶⁾ E névsor végzetlenül hűzagos; a Fáyak, Radvánszkyak, Bosányiak, Bezeghek, Desewffyok, Palásthyak, Sréterek, Görgeyek, Klobuszkyak, Kubinyiak, Okolicsányiak, Vayak, Ilosvayak, Ibrányiak, Ottlykok, Radics, Izdenczy, Potthurnyay, Szent-Iványi, Feja, Daróczy, Jeney, Sándor, Leszenyi Nagy, stb. szóval a felső-magyarországi és tiszai nemesség úgyszólván mind Thököly pártján állott.

NII.

Id. b. Bercsényi Miklós, hg. Esterházy nádornak.

1683. december 30.

Méltóságos Fejedelem!

Nékem mindenkor nagy Kegyelmes Uram!

Az minapi alázatos és igen sietve írott levelemben ¹⁾ szerencsétlen és reménységem ellen történt Thököly Uram táborában való vetődésemről Ngodat voltaképen minthogy nem informálhattam, — kérem nagy alázatossággal Ngodat: ez alázatos és valóságos relatiómat méltóztassék kegyes szemmel megolvasni.

Minekutánna az pogányok dühös ereje az Dunántúl való földet elborította volna, s Thököly Uram is ugyan törökkel együtt az mi földünkre közelgetne: az Ngod tőlünk való elmenetele után mindjárt öszvehivattattam az Vitézlő Rendet, és adhortáltam arra, hogy ő Főlségühez való hívségünket megtartván, legyenek oly készen. hogy az mikor és hová kívántatik, parancsolatunk érkezvén, mehesünk. Kire ez lőn választom, hogy confusióban lévén már is ez az föld és az nyilvánvaló veszedelem előttünk lévén, azon kell mindenkünk szorgalmatoskodni és gondolkodni: feleségivel, gyermekivel hová legyenek? Azonban én még is mind Sentén maradván, érkezik Generális Schulez, együtt Karafa Generálissal; kinek is levelit vévén, mentem az leopoldi Commendanttal Madoniczig, az holott szemben lévén, nem aperiáltak semmit is. Másnap Schulez Uram bégyött az várban és az vár (Leopoldvár) építéséről kezdett discursálni; onnat elmenvén, — csak ballom, hogy megindúlnak az hadak; ²⁾ az mint úgy tudom, másnap meg is indultak Morva felé.

És így minden reménységtől megfosztatván, vettem magamot Temetvényben, ³⁾ hogy már ott securitást tanálok magamnak; — azonban hát Csáky István (az ifjabb) már az kuruczokkal lévén: az várban megparancsolta, hogy semmi hostilitást az kurucz ellen ne mutassanak. — csak fegyverhez se nyúlának. Az minthogy megértvén az porkolábtól: magam mentem egyszer fegyveres kézzel az kapura szolgálommal, hogy experialjam, — de csakugyan való volt. Az minthogy maga is (Csáky) fent lévén az várban, aperte és publice kuruczoknak profiteálta magát, s mind kereste: miként garázdál-

¹⁾ Kelt ama levél Lengyelországban, Szonczon, 1683. dec. 17-kén s mostohafiától Forgách Farkas ifjútól, — kit a nádor udvarában alkalmaztatni kívánt — küldé el Esterháznak.

²⁾ Schultznak és Carafának eddig Thököly előnyomulására vi gyázó hadai.

³⁾ Bercsényinek családi vára, melyet azonban 1680. aug. hava óta közösen birt a gr. Csáky-családdal.

köthassék belém? szonjúhozván kevés javaimat. Omét Petneházyhoz ment, ki csak egy mérföldnyire sem feküdt az vártól; azon volt, hogy ugyan ott az várban fölverettetvén, mindenemből prédát hányasson, magamot raból vitessen.¹⁾ Kít jóakaróim alattomban tudomra adván, — nem kevés költséggel kötettem le mind Petneházyt s mind Géczy Zsigmondot, hogy prédájok nem lettem s életem is el nem vezett. Az minthogy ugyan katonáit küldvén Petneházy: azzal költött az tábor felé (Cseklészhez) indúlnom: az holott is nem akarván semmi dologban avatnom magamot: olly vigyázással voltak mindenütt utánnok, hogy sohova nem szabad volt engedelem nélkül mennök. Soha, egy szempillantásig való tanácsokban nem voltam, soha semmi hostilitásban nem leledzettem, — jóllehet azt kívánta Thököly Uram, hogy az tizenegy (éjszak-nyugoti) vármegyének Czobor (Ádám) Urammal parancsoljak; de annak én absolute ellene mondtam, azon lévén csak minden mesterségünkkel, több hozzám hasonló módon kéntelenített jóakaró uraimmal: mint vonhassuk el azon kedvünk ellen való táborozástól magunkat? De semmi úttal mód nem adatott mind addig is, míg Gróff Erdődy György Urammal Makoviczára kérédvén,²⁾ — kít is sok munkával obtineálhattam, s nem is másképpen, hanem súlyosan lévén vérhasban, úgy nyertem engedelmet, — az holott alig lévén harmad napig, sietve érkezett parancsolatunk: késedelem nélkül menjünk Döbröczembe, Gütt Dánielre bizattatván, hogy fölvigyen bennünket.

Azonban én is egy kevésé jobbadúlván, az Főlséges lengyel Királyné passusát alattomban kihozatván, — ugyan Gróff Erdődy György Urammal 29. 9-bris, északának idein Lengyelországra szálltunk; kít ha azon éjjel nem követtünk volna, másnap mindjárt elvittek volna bennünket. S azótától fogvást itt Lengyelországban várjuk, hogy mindenkori megmaradt hívségünk szerint Kegyelmes Urunk szárnya alá jó securitással mehessünk, beesöletünknek, javainknak és hivatalunknak sérelme nélkül. Az minthogy az Főlséges lengyel Királylyal is két rendben is szemben lévén, s megértvén ártatlanságunkat: bőv kegyelmességgel resolválta magát, írván Kegyelmes Urunknak ő Főlségének is mellettünk, Protectionalist is szépet adván: valameddig és valahol kívánjuk, országában megmaradjunk.

Azonban, Kegyelmes Uram, mind ez mai napig is nem tudván: miben légyen mind magonk személyinek, mind jóvauknak ő Főlsége előtt dolgunk? — nem kételkedvén abban is, hogy talán némely irgynk bal informatiót is adhattak, — elsőbben is Ngodat mint országunknak főoszlopát, az király és ország között való mediator, s úgy

¹⁾ Beresényi és Csáky ekkor pörpatvarkodó, ellenséges viszonyban állának egymáshoz, a totemvényi közös jószág miatt. — ionét Csáky agyarkodása ellene.

²⁾ A Rákóczi-háznak ezen a lengyel határszél felé fekvő vára s jószága negyedrészből Erdődy hívsését gr. Rákóczi Erzsébetet illette.

is, mint énnékem mindenkori, érdemem felett való Kegyelmes Uramat, költeték ez alázatos írással megtalálnom: megfontolván Ngod mindezekből ártatlan voltomat, s repraesentálván ő Főlsége előtt is, — ugyan ő Főlségétől adatott autoritása szerint nyújtsom olly vigasztalást, hogy securitással, beesöletünk s hivatalunk sérelme nélkül mehessünk mentől-hamarabb Kegyelmes Urunk ő Főlsége szárnyai alá, és Ngod kegyelmessége által, mindeukoron megtartott hűségünknek jutalmát vehessük. — Hogyba mindazonáltal ily ártatlan voltunkra nézve is vétek nélkül valóknak nem ítéltetünk: tekéntsék meg nemcsak Magyarországnak, de más szomszéd országoknak is rettenetes megrémölését és az ellenségnek kegyetlenségét, s földtanálják könnyen amaz igaz mondást: »Caetero, erimine quod extremæ necessitatis impulsu committitur, — misericordia super omnia opera ejus!« Azért ő Főlsége és Ngod fejedelmi gratiájához folyamodunk alázatosan, holtig ajánlván magamot az Ngod kegyelmességében. Kívánom, etc.

Nagyságodnak

Datum in Új-Souez,

30. X-bris 1683.

holtig alázatos szolgálja

Beresény Miklós m. k.

(Eredeti, s. k. aláírt levél, két íven in folio, a kis-martoni levéltárban, Pál nádor correspondenciái között. Hononnai gr. Drugeth Zsigmondnak, gr. Barkóczy Ferencznek, gr. Erdődy Györgynek s másoknak hasonló tartalmú s szintén vagy Lengyelországban, vagy ott az éjszaki széleken költ s a nádorhoz intézett leveleivel egyetemben.)